Şeyh Rızaeddin Remzi er-Rifaî'nin Tasavvuf Dergisi'ndeki Mesnevi Şerhi

Şener DEMİREL
Yrd. Doç. Dr.
Fırat Üniversitesi Eğitim Fakültesi

Özet

[Şener Demirel, "Şeyh Rızaeddin Remzi Er-Rifaî'nin Tasavvuf Dergisi'ndeki Mesnevi Şerhi", Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi, Ankara 2005, Y. 6, S. 14, ss. 591-629]

Mesnevî, yazarı Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî'nin adıyla özdeşleşmiş dinî-tasavvufî-didaktik Türk edebiyatının en seçkin örneklerinden biridir. Eser aynı zamanda en çok okunan ve üzerinde en çok çalışma yapılan eserlerden olup, yüzyıllar içerisinde başta Türkçe olmak üzere birçok dilde çok sayıda tercüme ve şerhi de yapılmıştır.

Bu makalede, yirminci yüzyılın hemen başlarında İstanbul'da çıkan Tasavvuf adlı dergide Şeyh Rızaeddin Remzî tarafından Mesnevî'nin ilk on sekiz beytinin şerhinin yeni yazıya çevirisi yer alacaktır. Şarih eserinin adını Lübb-i Mesnevî (Mesnevî'nin Özü) olarak koymuştur. Şerh, Mukaddeme ve Lübb-i Mesnevî olmak üzere iki kısımdan meydana gelmiştir. Şerh sırasında konuya açıklık getirmek amacıyla çok sayıda âyet, kudsî hadis, hadis ve Arapça ibareye atıfta bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, Mesnevî, Rızaeddin Remzî, tasavvuf, şerh.

Giriş

1.Genel Değerlendirme

II. Meşrutiyet'in ilânının öncesi ve özellikle sonrası dönemde siyâsî, askerî ve fikrî alanlardaki önemli gelişmeler, bir yönüyle dinî-tasavvufî hayatta da kendini göstermiş, çeşitli görüşlere, meşreb ve mezheplere sahip insanlar, inançlarını ve düşüncelerini geniş halk kitlelerine anlatmak, onları belli konularda aydınlatmak ihtiyacı hissetmişlerdir. Türk düşünce tarihinin önemli bir kırılma noktası olması açısından bu çabalar, oldukça ses getirmiştir. Özellikle Sultan Abdulhamid yönetiminin devrin şartları içerisinde değerlendirilmesi gereken yönetim tarzından sonra insanların daha

serbest bir ortam içinde bulunmaları, çeşitli alanlarda önemli adımlar atmalarına vesile olmuştur.

16 Ağustos 1909 tarihinde yayımlanan cemiyetlerin nasıl kurulacağı ve hangi şartlara bağlı kalınacağına dair kanunun vermiş olduğu izinle, farklı düşünce ve inançlara sahip insanlar, değişik adlarda cemiyetler kurmuşlardır.[1] Bunlardan Cemiyet-i Sufiye-i İttihadiye[2] ve Cemiyet-i Sûfiye[3] adlarından da anlaşılacağı gibi daha çok dinî-tasavvufî hayata yönelik çalışmalar içine girmişler ve yaptıkları çalışmaları ve düşünceleri çıkardıkları dergi ve gazetelerde yayımlamışlardır. Söz konusu dergilerin en önemlileri Tasavvuf[4], Sufiye[5], Muhibbân[6] ve Hikmet'tir. [7]

Ancak, II. Meşrutiyetle başlayan özgürlükçü ortam, beş yıl gibi kısa bir süre içerisinde, önce tek parti rejiminin baskıcı ortamı; ardından I. Dünya Savaşı'nın sıkıyönetim rejimiyle birlikte yerini, muhalefetin hareket alanının daraltıldığı, zaman zaman susturulduğu, dolayısıyla gönüllü siyasal girişimin köreltildiği; devletin ekonomik, toplumsal ve siyasal yaşantıya tüm ağırlığı ile egemen olmaya çalıştığı bir ortama bırakmıştır (Kalaycıoğlu, 1998:111).

---

[1] Örnek olması açısından Beyânü'l-hak dergisini neşreden ve ulemâ tarafından kurulan Cemiyet-i İlmiye-i İslâmiyye, tarikat mensupları tarafından kurulan Cemiyet-i Sufiye, Meslekî Mahiyette Osmanlı Mühendis ve Mimar Cemiyeti, Osmanlı Eczacı İttihat Cemiyeti, eğitim gayeli Osmanlı Coğrafya Cemiyeti (Hanioğlu, 330) gibi siyâsî, dinî, sosyal ve kulturel oluşumların adlarını vermek yeterlidir sanırım.

[2] Bu dergi II. Meşrutiyetle beraber Trablusgarb'taki sürgün hayatından dönen Şeyh Nâilî Bedevî Efendi'nin kurduğu bir cemiyettir. Dervişliği dünya ahiret saadeti ve hakiki anlamdaki kardeşliğin gerçekleşmesi için tek yol olarak gören Nailî Efendi'ye göre, "Tekyeleri birer tembelhane ve dervişleri bir heykel-i müteharrik" olarak görmek isteyenlere bu görüşlerinin doğru olmadığını göstermek gerekir. Bunun zamanı gelmiştir." (Kara, 1990:283-84)

[3] 1327/1911 yılında faaliyete geçen cemiyetin reisi Şeyhülislâm Musâ Kâzım Efendi'dir. Yayınladıkları bir nizamname ile cemiyetin kuruluş gayesini ortaya koyarlar. Aynı yıl içerisinde cemiyetin yayın organı olarak Tasavvuf adlı dergiyi çıkarırlar. Daha çok devlet güdümünde bir yayın politikası izlemeye çalışmışlar, bundan dolayı İttihad ve Terakkî yönetimine verdikleri destekten dolayı eleştirilmişlerdir. (Kara:1993 335)

[4] Dergi hakkında gerekli açıklamalar makalenin içinde yapılacaktır.

[5] 1911 yılında haftalık dergi olarak "rehber, şeriat-ı Muhammediye; kefil hukuk-ı Osmaniye; hadim millet-i İslâmiye" serlevhasıyla yayım hayatına başlayan dergide tefsir, hadis, felsefe ve edebiyat konularına da ağırlık verilmiştir. Sahib-i imtiyaz ve ve mesul müdürlüğünü Hasan Kâzım'ın yaptığı ve ikinci yıldan itibaren on .beş günlük bir dergi halinde neşir hayatına devam eder. Dergide yazı yazan pek çok isimden meşhur olan birkaç tanesini şöyle sıralayabiliriz: Sadık Vicdani İbnülemin Mahmud Kemal, Veled Çelebi, Ferid, Hocazade Ahmed Hilmi, İsmail Hakkı, Mustafa Fevzi, Ceride-i Sufiye kadrosu tekke düşüncesindeki çöküntünün en önemli sebeplerinden biri olan "beşik şeyhliğine" gerçekçi olarak bakmaktadır: evlâdiye usûl-ı sakîmi bizde neşr-i irfana en büyük engel olmuştur. (Kara, 1990:276-77)

[6] "Siyasetten ma'da her şeyden bahseden" bu derginin sahibi ve yöneticisi Hacıbeyzade Ahmed Muhtar'dır. 1325/1909 tarihinde yayım hayatına giren Muhibbân tasavvuf tarihi ve kültürü açısından fazla bir şey verememiştir. Dergi yöneticisinin "bütün tarikatlara aynı gözle baktığı" ihsas ediliyorsa da dergi mesaisinin büyük bir kısmını, yeniçerilikle beraber meşruiyetini kaybetmiş olan Bektaşî tarikatinin yeniden resmi bir hüviyete bürünmesine hasretmiştir. Kosova, Sivas, Selanik, Aydın, manastır, Girdit, Yanya, Edirne, Mısır, İşkodra gibi Osmanlı Devleti'nin muhtelif yerlerinden çeşitli tarikatlara, özellikle Kadirî, Sa'di ve Rufâî tarikalarına mansup şeyhler tarafından takdir ve teşvik edilan Muhibbân Rıza Tevfik'in de oldukça güzel şiir ve nefeslerini yayınlamıştır (Kara, 1990:279-281)

[7] Şehbenderzade Filibeli Ahmet Hilmi'nin 8 Nisan 1326 tarihinden itibaren çıkarmağa başladığı bu haftalık gazete, tasavvufî konulara en çok yer veren yayın organlarından biridir. Muhyiddin Arabi ve meslek-i tasavvufu, Fusûsu'l-hikem" tahlil ve tenkidi, tefrika edilen önemli konulardandır (Kara, 1990,282)

Makalemize konu olan şerh, Tasavvuf[8] dergisi'nde yayımlanmıştır. Tasavvuf dergisi 1327/1910'da yayın hayatına başlamış; imtiyaz sahipliğini ve baş yazarlığını aynı zamanda Urfa milletvekili olan Şeyh Safvet yapmıştır. Dergi haftanın Perşembe günleri sekizer sayfa olarak 35 sayı çıkmış ve daha sonra diğer dergiler gibi yayın hayatına son vermiştir.

Nüshası 20 para olarak satılan Tasavvuf ergisinin ilk sayfasına konulan "urefâ-yı ümmetin makâlât-ı 'ârifânelerine Tasavvuf'un sahifeleri açıktır" sözlerinden anlaşıldığı kadarıyla, dergide kimlerin yazılarının yayımlanabileceği; "tasavvufa müte'allik mebâhis-i şettâdan bâhis ve mekârim-i ahlâk-ı İslâmiyyetin ta'mîmine hâdim mecelle-i ma'nevîdir" sözlerinden ise genel yayın politikalarının ne olduğu net bir şekilde ortaya konulmuştur.

II. Abdulhamid'in tahttan indirilişinden sonra hemen bütün yayın organlarında görülen "meşrutiyet meddahlığı"nı Tasavvuf'ta da görmekteyiz. Daha ilk sayısındaki bir makalenin başlığı şöyle: Tasavvuf ve Meşrutiyet (Kara, 1990: 278) Yukarıda adları geçen iki dergiden özellikle Tasavvuf ve Muhibbân, her ne kadar bazı sayılarında İttihat ve Terakkî yönetimine verdikleri destekle dikkat çekmişler ve bu nedenden dolayı eleştirilmişlerse de, halkı bilinçlendirme konusunda ortaya koydukları yazılarla önemli bir görev ifa ettiklerini belirtmekte fayda vardır sanırım.

Mesnevî, İslâm coğrafyası başta olmak üzere, hem batıda hem de doğuda Kur'anıkerim'den sonra en çok okunan eserlerin başında gelmektedir. Eser yıllar içerisinde sadece okunmakla kalmamış; başta Türkçe olmak üzere, Farsçadan İngilizceye bir çok dile tercüme ve şerhleri yapılmıştır. Burada söz konusu tercüme ve şerhlerden sadece birkaçı verilmiştir.[9]

2. Mevlânâ ve Mesnevî Hakkında Kısa Bilgi[10]

a. Mevlânâ

---

[8] Şeyh Rızaeddin Remzi Er-Rifaî Mesnevi Şerhi, Tasavvuf Dergisi, no:20,22,24,25,26,27, 28, 29, 30. 31.sayılar.

[9] 1-Kemâleddin Hüseyin b. Harezmî (ö.1436), Künûzu'l- Hakâyık, I-III c., Farsça.
2- Sürûrî (ö.1561-62), Şerh-i Mesnevî, I-IV c.Farsça
3-Molla Fenârî (ö.1431), Arapça.
4-Yusuf Ahmed el-Mevlevî(ö.1650), Menhecü'l-Kavî li-tullâbi'l-Mesnevî, I-VI c., Arapça.
5-E.H.Vhinfield, Mesnevî'nin VI cildinden seçtiği 2500 beyti 1887 İngilizceye çevirmiş.
6-S.James Redhouse, 1881 yılında Mesnevî'nin I.Cildini İngilizceye çevirmiş.
7-R.A.Nicholson (ö.1945), Mesnevî'nin tamamını İngilizce'ye tercüme ve şerh ederek orijinal metniyle birlikte VIII cilt halinde yayınlamıştır.(1925-1940, Leiden - Cambridge Univercity Press)
8-George Rosen, Mesnevî oder Doppelverse des Scheich Mevlâna Dschalâleddin Rûmî. Almanca.
9-Eva de Vitray Meyerovitch et Djamchid Mortazavi, Fransızca.(Djalâl-od-Dîn Rûmî, Mathnawî, La Quéte de l'Absolu, 1990,1705 s.)

[10] Mevlânâ ve Mesnevi hakkındaki bilgiler aşağıdaki eserlerden derlenmiştir.
Şimşekler, Nuri (2002); Konya'dan Dünya'ya Mevlâna ve Mevlevîlik **,** Karatay Belediyesi Yayınları, Konya.; Yeniterzi, Doç.Dr.Emine (2001); Mevlânâ Celâleddin Rûmî, Türkiye Diyanet Vakfı Yay. Ankara; Can, Şefik (1995); Mevlânâ, Hayatı, Şahsiyeti, Fikirleri, Ötüken Yay. İstanbul; Önder, Mehmet (1986); Mevlânâ Celâleddin-i Rumî, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay. Ankara.

Mevlânâ Celâleddîn Rûmî, Rebîü'l-evvel 604 (30 Eylül 1207) de İslam kültür ve medeniyet tarihinde önemli yere sahip, bugün Afganistan'ın kuzeyinde bir şehir olan Belh'te dünyaya gelmiştir. Asıl adı Muhammed Celâleddîn'dir. Mevlânâ'nın babası büyük âlim ve mutasavvıf Bahâeddin Veled (ö.1231) iki yaşındayken babası Hüseyin Hatibî'yi kaybetmiştir. Çok zeki ve kabiliyetli bir genç olan Bahâeddin Veled, büyük babası ve Necmeddin Kübrâ başta olmak üzere Türkistan alimlerinden feyz almış; ilâhî bilgilerle mücehhez bir mânâ sultanı olmuştur.

Bahâeddin Veled, çeşitli nedenlerden, özellikle Moğol saldırılarının başlayacağı endişesiyle Belh'ten ayrılmaya karar verir. 1212 de veya 1213'te başlayan bu yolculuk Bağdat Kûfe yolundan Mekke, dönüşte Şam, Malatya, Erzincan - Akşehir ve nihayet Lârende (Karaman)'ye kadar uzanır. Bu uzun yolculuk boyunca Şahabeddin Suhreverdi, Feridüddin Attâr, Muhyiddin İbnü'l-Arabî gibi âlim ve mutasavvıflarla görüşmüşlerdir. Yolculuğa o zamanki adı Lârende olan Karaman'da bir süre ara verilir. Karaman'da Subaşı Emir Mûsâ'nın yaptırdığı medresede Bahâeddin Veled derslerine devam eder. Mevlânâ 1226'da Karaman'da iken kendileriyle birlikte Belh'ten göç eden Semerkand'lı Hoca Şerafeddin Lala'nın kızı Gevher Hatun ile evlenir.

3 Mayıs 1228'de Bahâeddin Veled ailesi ve dostlarıyla birlikte Selçuklular'ın baş şehri olan Konya'ya gelir. Sultan ve şehir halkı onları yolda karşılarlar. Sultan, sarayda kalmalarını teklif ederse de Bahâeddin Veled ilim yolundakilere medresenin uygun olduğunu söyleyerek Altunapa Medresesi' ne iner. Sultânu'l-Ulemâ ders ve sohbetlerine Konya'da devam eder ve 24 Şubat 1231'de vefat eder.

Seyyid Burhaneddin, Bahâeddin Veled'in ölüm haberini alınca, Şeyhinin emaneti olan Mevlânâ'yı yalnız bırakmamak amacıyla Konya'ya gelir ve onun manevi terbiyesini üstlenir. Babasının ölümünden iki yıl sonra (1233) Mevlânâ Seyyid Burhaneddin'le birlikte Halep'e gider. Orada Kemaleddin bin Adim'den ders alır. Daha sonra Şam'a giden Mevlânâ, burada dört veya yedi yıl kalmış; Muhyiddin İbnü'l-Arabî, Sadeddin El-Hamevî, Şeyh Osmane'r-Rûmî, Evhadüddin-i Kirmânî ve Sadreddin Konevî ile sohbetlerde bulunmuştur.

Şam'dan Konya'ya döndükten sonra bütün zamanını öğrencilerini eğitmek ve müritlerini irşad ile geçiren Mevlânâ, tam bu sırada özündeki İlâhî aşk ateşini yakacak olan şahısla, Şemseddin Tebrîzî ile karşılaşır. Karşılaşmalarının nasıl gerçekleştiğine dair hikâyeyi burada anlatmağa lüzum görmüyorum, ancak Mevlânâ ile Şems arasındaki dostluğun bu karşılaşma sonucunda başladığını, Mevlânâ'nın uzun zamandan beri hasretini çektiği İlâhî aşk ateşini Şems'te bulduğunu belirtmek gerekir. Bu karşılaşma sonrası Mevlânâ; okutmak, öğretmek, vaaz etmekten elini eteğini çeker. İki dost baş başa Cenab-ı Hakk'ın nurlarına, ilâhî sohbetlere gömülürler ancak halk Mevlânâ'nın kendileriyle ilgisini kesmesine tahammül edemez, kıskançlıkla Şems aleyhinde dedikodulara başlarlar. Bu dostluktaki sırrı idrak edemeyenlerin düşmanca davranışları sonucunda Şems 1246 yılının Mart ayında Konya'dan ayrılır ve Şam'a gider.

Şems'in ayrılığından sonra Mevlânâ derin bir ıstıraba gömülür ve bütün dostlarla ilgisini kesip, bir köşeye çekilir. Bu sırada Şems'ten bir mektup gelir. Mevlânâ sevinçle yeniden semâ etmeye, şiirler yazmaya, dostlarına iltifata başlar onları çekemeyenler

tövbe ederler ve Sultan Veled'in Şam'a gidip, Şems'i aramasını isterler. Sultan Veled beraberinde Mevlânâ'nın manzum bir mektubu ile Şam'a gider Şems'i bulur, yeniden Konya'ya davet eder. Şems, Mevlânâ'nın mektubunu ve davetini bir emir telakki eder ve 1247 Mayıs'ında Sultan Veled'le birlikte Konya'ya döner. Bu kez Şems'in Konya'ya gelişine herkes sevinir. Şems'in şerefine ziyafetler verilir, sohbet ve muhabbet dolu günler başlar. Fakat bu huzur ve sevgi dolu günler uzun sürmez. Ham kişiler yeniden kinle kıskançlığa kapılır, Şems'e düşman olurlar. Nihayet 5 Aralık 1247 gecesi Şems aniden ortadan kaybolur. Bu kesin kayboluş veya ölümden sonra Mevlânâ için yeni bir dönem başlar.

Mevlânâ, Şems'e duyduğu sevgiyi bir başka dosta, Şeyh Selahaddin-i Zerkûbî'ye yöneltir. Şeyh Selahaddin ile musahabelerine kaldığı yerden devam eden Mevlânâ, bu dostunun vefatından sonra da kendi manevi terbiyesi altında yetişmiş olan Hüsameddin Çelebi'ye yönelir. Mevlânâ 17 Aralık 1273'te Hakk'ın rahmetine nâil olur. Burada Hüsameddin Çelebi hakkında birkaç cümle belirtmek gerekir. Hüsameddin Çelebi Mevlânâ için yakın bir sohbet arkadaşıdır. Bunun yanında onun asıl önemi ve değeri, Mevlânâ'yı ölümsüz eseri Mesnevî'yi yazma hususunda teşvik etmesidir. Hüsameddin Çelebi'nin teklifi ile başlayan Mesnevî, yine onun hizmetleri sayesinde tamama erdirilmiştir. Eser bitinceye kadar Hüsameddin Çelebi Mevlânâ'nın yanından ayrılmamış; Mevlânâ Mesnevî'yi değişik yerlerdeyken söylemiş, Hüsameddin Çelebi yazmıştır. Her cilt tamamlanınca yüksek sesle Mevlânâ'ya okumuş, beyitleri yeninden gözden geçirerek düzeltmiştir. Hüsameddin Çelebi, Mevlânâ'nın vefat ettiği 17 Aralık 1273'ten 1284 yılına, vefat ettiği zamana kadar toplam yirmi beş yıl şeyhlik yapmıştır.

b. Mesnevî

"Mesnevî" kelimesi Arapça olup, sözlük mânâsı "ikişer ikişer" demektir. Edebiyatta ise; her beyti kendi arasında kafiyeli manzum söz söylemek olup; beyit sınırı olmadığı için uzun eserlerde tercih edilen bir nazım türü olmuştur. İslâmî edebiyatlarda (özellikle Fars Edebiyatı, ve XV.yy'dan sonra Türk Edebiyatı) şairlerin, uzun aşk hikayelerini ve destanımsı konuları işlerken kullandıkları Mesnevî tarzı, Mevlânâ'nın dönemine gelindiğinde bir hayli mesafe kaydetmiş; tasavvufî eserlerin hemen hemen tamamı bu nazım türünde kaleme alınmıştır. Mevlânâ'nın da etkilendiği, Senâî'nin (ö.1180) Hadîkatü'l- Hakîka'sı, Ferîdüddin Attâr'ın (ö.1193-94) Musîbet-nâme ve Mantıku't-tayr'ı gibi eserler tasavvufî mesnevî geleneğinin ilk ve en güzel örneklerinden sayılmıştır.

Mevlânâ'nın zamanına gelinceye kadar bu şekilde edebî bir terim olarak çağrışım yapan "Mesnevî" kelimesi, Mevlânâ'nın mesnevî nazım türünde yazdığı ve bizzat adını Mesnevî olarak kendisinin koyduğu eseri, günümüzde de olduğu gibi yazıldıktan hemen sonra bile mânâ değiştirip, tereddütsüz Mevlânâ'nın Mesnevî'sini akla getirmiştir.

Adı, Mevlânâ'nın da eserinin birçok yerinde belirttiği gibi Mesnevî'dir. VI. cildin ikinci beytinde Hüsâmeddin Çelebi'ye ithafen "Hüsâmînâme" olarak zikredilse de, hemen bir sonraki beyitte "Mesnevî'nin son cildi..." ibaresinden anlaşıldığı üzere eserin isminde bir tereddüt yoktur. Kaldı ki Mevlânâ, Mesnevî'sinin I. cildinin henüz başında "Bu kitap Mesnevî kitabıdır..." diyerek eserinin ismini koyar.

Daha önce belirtildiği gibi herhangi bir eser yazma endişesinde olmayan Mevlânâ, özellikle; Şems ve Selâhaddin-i Zerkûb'un ardından kendisine halife seçtiği Hüsâmeddin Çelebi'nin ısrarlarına dayanamayarak Mesnevî'yi söylemeye, Çelebi de yazmaya başlar. Mevlânâ'nın ölümünden 45 yıl sonra onun ve ailesinin menkıbelerini yazmaya başlayan Ahmed Eflâkî (ö.1360), Mesnevî'nin yazılmaya başlanmasını Dergâhın Mesnevîhânı Sirâceddin'in dilinden şöyle anlatır:

"Hüsâmeddin Çelebi, bir gece Mevlânâ'ya gelerek onunla baş başa kaldığı sırada baş koyup dedi ki "Gazel divanı çoğaldı, bunların sırlarının nurları deniz ve karaların, Doğu ve Batı'nın her tarafını kapladı. Allah'a hamdolsun bütün söz söyleyenler, bu sözlerin yüceliği karşısında şaşakaldılar. Eğer Senâî'nin İlâhî-nâme (Hadîka) tarzında ve Mantıku't-tayr'ın vezninde bir kitap yazılsa bu, bütün insanlar arasında bir hatıra olarak kalır; âşıkların ve dertlilerin can yoldaşı olur. Bu son derece büyük bir merhamet ve inayet olacaktır. Bu kulunuz da ister ki değerli dostların yüzlerini sizin kutlu yüzünüze çevirip başka bir şey ile meşgul olmasınlar. Artık bundan sonrası Hüdâvendigâr (Mevlânâ) ın lûtuf ve inayetine kalmıştır.

Bunun üzerine Mevlânâ, hemen mübarek sarığının içinden küllî ve cüz'î bütün sırları açıklayan bir cüz çıkartıp, Çelebi Hüsâmeddin'in eline verdi. Burada Mesnevî'nin başında bulunan ve

Bişnev în ney çun şikâyet mî-koned
Ez-cüdâyîhâ hikâyet mî-koned

ile başlayan ilk on sekiz beyit yazılı idi.

Mevlânâ'nın diğer eserleri gibi Farsça söylenip yazılan VI ciltlik Mesnevî'nin I.Cildine 1259 yılında başlanıp 1263 yılında tamamlandı. II. cilde başlanmak üzere iken Hüsâmeddin Çelebi'nin eşi vefat etti ve Mesnevî'nin yazılması iki yıl kadar beklemede kaldı. Çünkü; Mesnevî, Mevlânâ tarafından sabah-akşam, semâ-sohbet, otururken-ayakta demeden söylüyor ve Hüsâmeddin Çelebi tarafından da yazılıyordu.

Hüsâmeddin Çelebi, eşinin ölümünden iki yıl sonra tekrar Mevlânâ'nın huzuruna gelerek vazifesine devam etmek istediğini belirtti. Böylece 14 Mayıs 1264 günü tekrar başlanan Mesnevî'nin kalan V cildi, hiç ara vermeden 1268 tarihinde tamamlandı.

Mevlânâ, Mesnevî'sini aydın gönüllü, görüş sahibi ve ciğeri yanmış âşıklar için süslenmiş bir bahçe ve lezzetli bir rızk olarak nitelendirir ve Mesnevî'nin konularını anlama hususunda şu öğütleri dile getirir: "Mesnevî'nin nurlarla dolu sırlarını ve inceliklerini anlamak, âyetlerin, hadislerin ve hikâyelerin tertibinden aralarındaki ilgiyi kavrayabilmek için büyük bir itikat, daimî bir aşk, tam bir doğruluk, selîm bir kalp, kıvrak bir zekâ ve anlama gücü ve bazı ilimleri bilmek gerekir ki insan onun (Mesnevî) sırrının sırrına ulaşabilsin. Eğer doğru bir âşıksa bu özellikler olmadan da Mesnevî'yi anlama hususunda aşkı ona kılavuz olabilir ve bir menzile erişebilir." (Eflâkî, II, 182 vd.)

3. Şerh Hakkında Bilgi

Yaptığımız araştırmalar sonucu Mesnevî'nin sadece Türkçe şerh olarak yirmiden fazla[11] farklı metnini tespit etmiş bulunmaktayız. Bu şerhlerden bazısı sadece ilk on sekiz beyti (Bağdatlı Asım şerhi); bazısı mukaddeme ve ilk onsekiz beyti (Rızaeddin Remzî er-Rifâî şerhi); bazısı Mesnevi'den seçilen bazı beyitlerle beraber ilk on sekiz beyti (Cevrî İbrahim Efendi ve Şeyh Gâlib şerhleri) ve bazısı da Mesnevi'nin belli ciltlerini veya tamamını (Abidin Paşa, Ahmed Avni Konuk ve Abdulbaki Gölpınarlı şerhleri gibi) ihtiva eder niteliktedirler.

Bu arada şarih Rızaeddin Remzî er-Rifaî hakkında yeterli bir bilgiye ulaşamadığımı belirtmek isterim. Bu durum, çalışmamızın eksik tarafıdır, diyebiliriz.

Rızaeddin Remzî er-Rifaî, Mesnevî şerhini, iki bölümden[12] meydana getirmiştir. Birinci bölümde Mukaddeme başlığı altında Mesnevî ve şerhi yapma sebebi hakkında bilgi vermiş, ikinci bölümde ise Lübbü'l- Mesnevî başlığı altında Mesnevînin giriş kısmındaki Arapça sözlerin ve ilk on sekiz beytinin şerhini yapmıştır. Şarih şerhin adını, ilk onsekiz beytin Mesnevî'nin özü olması açısından Lübb-i-Mesnevî olarak adlandırmıştır.

Şerhi, özellikle tespit ve değerlendirmelerde kolaylık olması açısından I. ve II. Lübb-i Mesnevî olarak iki bölüme ayırdık. I. Lübbü'l-Mesnevi'de Arapça metnin tercüme ve şerhi, II. Lübb-i Mesnevî'de ise ilk onsekiz beytin tercüme ve şerhi yapılmıştır. Hem I. Lübb-i-Mesnevi'de hem de II. Lübb-i-Mesnevi'deki şerh sırasında birçok âyet, hadis-i kudsî, hadis, kelâm-ı kibar ve Arapça ibarelere atıfta bulunulmuştur.

Mesnevi şerhi, Tasavvuf Dergisi'nin hangi sayısında yayımlanmışsa, o bölümün başına derginin sayı numarası konulmuştur. Metnin yeni yazıya çevirisinde sadece uzunluklar ile ayın ve hemze gösterilmiştir. Metinde geçen ayet, hadis- kudsî, hadis-i şerif ve Arapça ibareler metin içinde yeni yazıya çevrilerek verilmiş, anlamları ise dipnotta gösterilmiştir. Ayrıca metnin imlâsında günümüz imlâsı esas alınmıştır.

Şarih, yaptığı şerhin adını Lübb-i Mesnevî koymuş, ancak eski yazı ile yazımında sayılar arasında tutarsızlık var. Bazı sayılarda Lübbü'l-Mesnevî (22, 24, 25), bazı sayılarda ise Lübb-i Mesnevi (26, 27, 28, 29, 30 ve 31) olarak yazılmıştır. Biz de bu konuda son sayılardaki imlâyı esas aldık ve Lübb-i Mesnevi olarak yazdık.

(20. Sayı) Mesnevi-İ Şerif

Mukaddeme

---

11 Söz konusu şerhler alfabe sırasıyla şöyledir: Abdülbâki Gölpınarlı Şerhi (1990); Abdülmecid-i Sivasî Şerhi (1639); Abidin Paşa Şerhi (1907); Ağa-zade Hüseyin Şerhi; Ahmed Ateş Şerhi (1953); Ahmed Avni Konuk Şerhi (1938); Ambarcızade Derviş Efendi Şerhi; Ankaravî Rusuhi İsmail Dede Şerhi (1631); Bağdatlı Asım Şerhi; Bursalı İsmail Hakkı Şerhi (1725); Kenan Rifaî Şerhi (1950); Mehmed Emin Efendi Şerhi; Mehmed İlmî Şerhi; Mu'inî Şerhi (Manzum)(1436); Muhsin Koner Şerhi (1963); Sabuhî Dede Şerhi; Sarı Abdullah Efendi Şerhi(1660); Sudî Şerhi (1595); Sürûri Şerhi (1561) Şem'i Şem'ullah Şerhi (1600) Şeyh Gâlib Şerhi (1799) Şeyh Murad Buharî Şerhi (1848) Şeyh Rızaeddin Remzi er-Rifai Şerhi (1911); Şifaî Derviş Efendi Şerhi, Tahirü'l-Mevlevî Şerhi (1951) .

12 Bu bölümlendirme bize aittir.

Hazret-i Mevlânâ'nın ma'âlice büyüklüğünü mesnevinin ma'naca yüksekliğini beyâna hâcib göremem. Çünkü şimdiye kadar 'urefâ, 'ulemâ, fuzalâ bütün eslâf müşarunileyhin 'ulüvv-ı kadr-i menziletini tavsîfte yek-diğeriyle müsabaka edercesine hâhiş ve tahâlük göstermişler eser-i 'âlîleri olan Mesnevînin fesâhatına belâgatına ve 'ulviyyet-i ma'nâsına hayret etmişlerdir. Evliyaullahın ekseri, 'ulemânın eşheri Mesnevînin birer şerhini yazmışlar, derûnunda meknûz olan dürer-i ma'nâyı istihrâca çalışmışlardır. Âsâr-ı evliyaullahı mütalâ'a edenlerce ma'lûmdur ki her kâri kendi hazzı derecesinde anlar ve isti'dâdı mertebesinde müstefid olur. Onun için falân zâtın şerhi noksân olmuş veyâhûd şu ma'nâyı yanlış anlamış dememek lâzımdır. Şu sözümüz tabî'î ma'nâ-yı zâhiri için değildir. Zîrâ bilinmelidir ki o zâtın hazzı ol noktaya kadar gitmiş veyâhûd okuyan şârihin maksadını anlayamamıştır.

Şu mukaddemâtı yazmaktan maksadım, Mesnevî-i Şerîf'in müte'addid şerhleri olduğu hâlde benim de -velev birkaç beyti olsun- şerhe kalkışmam sebebini îzâha girîzgâh bulmak için idi.

İnsân istediği gibi düşünmekte, düşündüğünü- isterse- yazmakta hür değil midir? Ben de Mesnevî-i Şerîf'in evvelki on sekiz beytini okuduğum müte'addid şerhlerini tedkîk ettiğim zamân ba'zı şeyler düşündüm, düşündüklerimi yazdım bu risâle vücûda geldi. Mollâ Câmî gibi bir zât-ı 'âlî-kadr Mesnevî-i Şerîf'in iki beytini şerh itmiş (Dü Beyt-i Şerh) nâmıyla bir kitâp yazmıştır. Bence Mesnevî-i Şerîf öyle bir iksîr-i mâ'nâdır ki bir katresiyle ciltler dolusu âsâr vücûda getirilebilir. 'Ale'l-husûs zikrettiğim on sekiz beyit Mesnevî-i Şerif'in lübbü olup bütün Mesnevî-i Şerîf'te mevcut olan ma'nâ bu beyitlerde mündemiçtir. Kur'ân-ı Kerîm'deki mâ'nâ-yı şerîfenin sûre-i Fâtiha'da mündemiç olması gibi. Binaenaleyh Mesnevî-i Şerîf'in dîbâcesiyle on sekiz beytini ben de anladığım gibi şerh ettim, ismini de (Lübb-i Mesnevî) koydum. Mütalâ'a eden zevât miyânında fikrime iştirâk eden olursa; bence ne saâdet! Teşekkür ve iftihâr ederim. Bi'l-aks itirâz edecek bulunursa yine mütalâ'aya ve tenkîde tenezzül etmelerinden dolayı- minnettar kalırım.

Ve Minellahi't- Tevfik

I. Lübb-İ Mesnevi

> "Hâzâ Kitâbü'l-Mesnevî vehüve usûlü usûlü usulü'd-dîni fi keşfi esrâri'l-vüsûl ve'l-yakîni"

Tercümesi: İşbu kitâb-ı Mesnevî esrâr-ı vuslat ve yakîni keşf ve îzâh eylemekte dînin usûlünün usûlünün usûlüdür.

Şerhi: Ma'lûm olduğu üzere usûl-i dîn şerî'at-ı mutahhara-ı Ahmediyye'dir. Usûlünün usûlü yanî şerî'at-ı Ahmediyye'nin künhi hakîkat-i Muhammediyye'dir. Usûlünün usûlü hakîkat-ı Muhammediyye'nin lübbüdür ki hakâyık-ı İlâhîyye'dir.

Hakâyık-ı İlâhîyye "vallâhu bikülli şey'in muhîtâ"[13] âyet-i celîlesi esrârının halvet-hânesi olan hakâyık-ı vusûliyye "venahnu akrabu ileyh" nas-ı kerîminin cümlegâhı bulunan hakâ'ik-i kurbe olarak iki makâm cem' olup cem'ü'l-cem'de "fekâne kâbe kavseyni evednâ" kelâmı celîli sırrı zuhûr eder. Şu hâlde kitâb-ı Mesnevî vuslat ve kurbet esrârını keşfetmek için hakâ'ik-i esmâ'iyye ve sıfâtiyye ve zâtiyyenin zuhûrudur. Ya'nî Mesnevî-i Şerîf bir kitâb-ı ma'rifettir ki esrâr-ı tevhîdi merâtib-i selâsede yani hakîkat ü tarîkat ü şerî'at mâ'nâsı üzerine tafsîl ve îzâh eder demektir. "ûtiyet 'ulûmu'l-evvelîn ve'l-âhirîn"[14] kelâmında mezkûr olan 'ulûm-ı evvelin ü ahirîn vusûl ve yakîn makâmlarına işâret olan 'ilm-i ledüniyyedir. Yakîn menzilleri 'ilme'l-yakîn ve 'ayne'l-yakîn ve hakke'l-yakîn olarak üçtür. Vusûl makâmı ise bunların fevkinde olup cehl-i küll ve mahv-ı küll mertebesidir. Hazret-i Pîr'in doğrudan doğruya esrâr-ı ahediyyetten bahsetmeyip de vusûl ve yakîn makâmlarını nokta-ı nazar ittihâz buyurması kendi kemâl-i insâniyyelerine işârettir. Çünkü mürşîdîn-i kirâm zü'l-cenâheyn olup bir cihetten sıfat-ı Rahmâniyyeye dîger cihetten sıfat-ı insâniyyeye nâzırdırlar. Ebrârîyyet sıfatı zuhûrunda makâm-ı yakînde ve ahrârîyyet sıfatı tecellîsinde makâm-ı vuslattadırlar. İşte bu sebeple cüdâlık ile vuslat, 'âşıklık ile ma'şukluk sâhaları kendileri için birer fezâ-yı 'irfân olup bu vâdîde kemâl-ı 'aşk ile vahdetten kesrete ve kesretten vahdete pûyân olur. Ve sâlikini müstefid ve hayrân buyururlar.

"Vehüve fıkhullâhi'l-ekberu ve şer'ullahi'l-ezheru ve bürhânullâhi'l-ezheru"

Tercümesi: O kitâb-ı müstetâb Cenâb-ı Hakk'ın en büyük fıkhı ve en parlak şer'i ve en vâzıh delîlidir.

Şerh: Cenâb-ı Hakk'ın fıkh-ı ekberi hakâ'ik-i Kur'âniyye, şer'-i ezheri hakâ'ik-i Muhammediyye, bürhân-ı azheri hakâ'ik-i İlâhîyyedir. Sûfiyyûn bu üç makâma muhtasaran bâb-ı şerî'at, bâb-ı tarîkat, bâb-ı hakîkat nâmlarını vermişlerdir. Bunların mecmû'u bâb-ı ma'rifette mündemiçtir. Binaenaleyh Mesnevî-i Şerîf'in ebvâb-ı erba'a-ı mezkûre esrârını câmi olduğu anlaşılıyor. Ma'lûmdur ki Hazret-i Kur'ân câmi'-i cemî'-i hakâyıktır. Şu hâlde hakâyık-ı Muhammediyye ve hakâyık-ı İlâhîyye'yi ayrı ayrı mertebeler olarak göstermek, bunlar hakâyık-ı Kur'âniyye'de gayr-ı mündemiçtir demek değildir. Merâtib-i selâseyi tebeyyün içindir. Çünkü hakâyık-ı İlâhîyye mevcûd olmasa hakîkat-ı Muhammediyyenin vücûd bulması müstehîl olduğu gibi risâlet-i Muhammediyye olmasaydı nüzûl-ı Kur'ân mümkün değildi. İşbu üç hakîkatın yekdîgeriyle ol derece münâsebet ve ta'alluku olduğu gibi o nisbette bu'diyyet ve tefâvüti dahi vardır. Bu hâli merâtib-i tevhîdiyyeyi bilenler pek güzel bilirler. Tafsîlden sarf-ı nazarla şu kadar îzâh edelim ki bu üç hakîkat-ı makâm "kabe kavseyni evednâ"[15]da hakîkat-ı vâhidedir. Hâlbûki ulûhiyyet ve beşeriyyet ve kinâiyet nokta-ı nazarından tefâvüt-i 'azîm meydândadır. Şu hâlde Hazret-i Pîr'in aynı şeyi üç mertebede tavsîf etmesindeki maksat merâtib-i mezkûreyi beyân içindir. Bu sûrette ondan bilcümle efrâd-ı nâs ya'nî şerî'at ve tarîkat ve hakîkat ehilleri istifâde ederler. Nef'i 'umûmî olur.

---

13 Allah her şeyi kuşatıcıdır 4.126

14 Sana öncekilerin ve sonrakilerin ilmi verildi. Hadis-i Kudsî

15 Araları iki yay aralığı kadar veya daha da yakın oldu. 53.9

> "Meselü nûrihi kemişkâtin fihâ misbâh yüşriku işrâken envera mine'l-isbâhi vehüve cinânü'l-cinâni zü'l-u'yûni ve'l-egsânibu'l-makâmât ve'l-kerâmât hayru makâmen ve ahsenü mekîlâ el-ebrâru minhu ye'külûne ve yeşrabûn ve'l-ahrâru minhu yefrahûne ve yetribûn."

Tercümesi: Mesnevî-i Şerîf'in nûru fânûsa benzer ki derûnunda da bir kandîl vardır. Sabâh güneşinden enver olarak nûrdan nûr saçar. Mesnevî cennetlerin bahçesidir. Derûnunda câri ırmaklar ve dal ve budak salmış ağaçlar vardır. Anda bir çağlayan vardır ki bu râhın yolcuları için selsebîl ve makâm ve kerâmet sâhipleri için bir sohbetgâh-ı bî-'adîldir. Ebrâr orada yerler içerler ve ahrâr ferahlanır zevk duyarlar.

Şerh: Mesnevî-i Şerîf'in fânûsa teşbîh olunması nûr-ı ma'rifet neşretmesinden kinâyedir. Fânûsun içinde kandîl ve kandîlin içinde nûr bulunması zâhir ve bâtın ve ebtan ma'nâlarına delîldir. Âyet-i celîlenin teberrüken isti'mâli Mesnevî-i Şerîf'teki nûr-ı ma'rifetin nûr-ı İlahî, nûr-ı Muhammedî ve nur-ı 'ilmî olarak mertebe-i sâlisede nûr-ı 'ale'n-nûr olduğu beyân içindir.

Sabâh güneşinden daha parlak olmakla tavsîf edilmesi sabâh güneşi zulmet-i leyli ifnâ ettiği gibi nûr-ı 'irfânın dahi derece derece zulmet-i cehli küdûrât-ı nefsâniyyeyi hucb-i sevâ'iyeyi ref' u ifnâ edecegini îzâh eder.

Mesnevî-i Şerîf'in cinâna teşbîhi en'âm-ı İlâhîyyeyi câmi' olduğu içindir. Mesnevî-i Şerîf râh-ı sülûku gösterir. Binaenaleyh "sıratellezine en'amte 'aleyhim[16]" âyet-i celîlesi mûcibince sâlikler için ni'met-i 'uzmâdır. Derûnundaki ırmaklar birer menba'-ı zülâl-i 'irfândır. Dal ve budak salan ağaçlar zâhiren 'ulûm-ı şettâ, bâtınen şecere-i tarîkat yani şu'abât-ı râh-ı 'irfândır. Derûnundaki çağlayan hâsseten tarîkat-ı 'aliye-i Mevleviyyedir ki sâlikler için bir selsebîl-i 'irfân ve mürşitler için de bir makâm-ı zevk u heyecândır. Ebrâra ya'nî ehl-i tarîk "innel'l-ebrâr lefî na'îm"[17] kelâm-ı 'izzeti mûcibince o selsebîlden mütena'im ve sîr-âb olurlar. Ahrâr yani vâsilîn müştâkâne lezzet duyarlar. Sûfiyyûn vasilîne hür ve mücerred derler. Çünkü onlar 'alâ'ik-i mâsivâdan tecerrüt etmiş be-hakk hür olmuşlardır.

> "Vehüve kü Nîl-i Mısra şerâbun lissâbirîne ve hasretün 'alâ âli Fir'avne ve'l-kâfirîn." Kemâ kâlellahu Te'âlâ " yüdıllü bihi kesîren veyehdî bihi kesîren vemâ yüdıllü bihi ille'l-fâsikîn"[18]

Tercüme: Bu Kitâb-ı Mesnevî Nîl-i Mısır gibidir. Sabredenler için mâ'-i lezîz, âl-ı Fir'avn u kâfirîn için hasret ve mahrûmiyettir.

Şerh: Ma'lûmdur ki Nîl-i Mısır hıtta-ı Mısriyye'den geçen bir nehr-i 'azîmdir. Cesâmet cihetinden arz üzerinde bulunan enhârın birinci derecelerinden olup el-yevm menba'ı sûret-i hakîkiyyede keşfedilmemiştir. Mısır ve civârının zirâ'at ve ticâretini ihyâ

---

16 Kendilerine lütuf ve ikramda bulunduğun kimselerin yolunu 1.7

17 İyiler muhakkak cennettedirler. 82.13, 83.22

18 Allah onunla birçok kimseyi saptırır, birçoklarını da doğru yola yöneltir. Verdiği misallerle Allah ancak fâsıkları saptırır (çünkü bunlar birer imtihandır). 2.26

ettiği için Nîl mübârek nâmını almıştır. Hazret-i Pîr'in Mesnevî-i Şerîf'i Nîl'e benzetmekten maksad-ı 'âlîleri Nîl güzer-gâhında bulunan karye ve şehirleri ihyâ, sükkânını iskâ ve eşcâr u ezhârını isbât ettiği gibi Mesnevî-i Şerîf dahi hangi mecliste okunur, hangi mecliste zikr olur ise hâzır ve ney-i zülâl ma'rifetiyle sîr-âb eyleyeceğini ve menba'-ı Nîl'in mechûliyyeti gibi Mesnevî-i Şerîf'in müridi dahi dâ'ire-i keşiften hâric bulunan îcâr-ı Lâhûtiyye olup derûnunda cereyân eden âb-ı sâfî-i 'irfân ise teşneler için devâ ve irvâ eylediği kulûb hakkında safâ olduğunu beyân içindir.

Nîl sâbirler için yani Fir'avn'un şerrinden Mısır'dan kaçarak kırk gün Sahrâ-yı Tîh'de aç ve bî-ilâç kalan ve 'asker-i Fir'avn u küffâr ile muhârebe eden âl-ı Musâ ya'nî Benî İsrâ'îl için şarâb ve devâ idi. Benî İsrâ'îl Nîl'in suyunu içerek cû'a sâbir olur ve tagaddi ederler idi. Hâlbûki âl-ı Fir'avn u kâfir o sudan içtikçe büsbütün cu'u 'ataşları müzdâd olup hasret ve hırmân içinde kalırlar idi.

İmdi buradaki sâbirlerden maksat hevâ-yı nefslerine karşı mücâhede ederek erba'în çıkaran ehl-i riyâzet ve sâliklerdir. Âl-ı Fir'avn'dan murad nefs-i emmâre ile 'asâkiri bulunan ahlâk-ı zemîmedir. Binaenaleyh kırâ'at-ı Mesnevî-i Şerîf bir taraftan sâliklerin kulûbünü iskâ ederek kuvvet-i 'irfân verir, dîger taraftan nefsin ve ahlâk-ı zemîmenin mağlûp ve makhûr kalmasına bâdî olur demekdir. Ya'nî Mesnevî-i Şerîf'in öyle bir hâssası vardır ki 'âşıklara şifâ münâfıklara cefâ olur. Ya'nî kendilerini tâlib ve sâlik görenler için bir menba'-ı feyz-i 'irfân olup katresinden taze vücûd kesb olunduğu hâlde Fir'avn gibi enâniyyet da'vâsında bulunan erbâb-ı nifâk için dahi bir deryâ-yı şek ve gümândır ki derûnuna dalınır dalınmaz emvâc-ı bî-nihâyesinde gark ve nâ-bûd olunur. Nitekim Cenâb-ı Hakk "yüdillü bihi[19]" âyet-i kerîmesiyle Kur'ân-ı Kerîm için buyurmuştur ki Furkân-ı 'azîmü'ş-şân dahi mü'minler için hâdî ve fâsıklar için muzildür. Hakîkaten nehr-i Nîl tâlib-i râh-ı Hudâ olan Hazret-i Musâ ile ashâbı hakkında bir tarîk-i hâlâs ve rehâ-küşâde kıldığı hâlde tâbi'-i şirk ve gavâ olan Fir'avn ile ittibâ'ı hakkında bir girdâb-ı helâk ve fenâ olmuştur. İşte teşbîh-i mezkûr esâsen her vechile mükemmel olup "inne'l-Kur'âne keNîlin dâun lil-mahcûbîn ve devâun le-muhibbûn"[20] hadîs-i şerîfi maksadına da tamâmen muvâfık bulunmuştur.

"Ve innehu şifâü's-sudûri ve cilâü'l-ahzâni"

Tercümesi: Mesnevî-i Şerîf sadrlar için şifâ ve hüznler için cilâdır.

Şerh: Buradaki sadrdan murâd kalb-i sâliktir. "Elem neşrah leke sadrek" âyet-i celîlesi ile Fahr-i Kâ'inât 'Aleyhi Efzalü't-tahiyyât Efendimiz hakkında işâret buyurulduğu üzere şerh-i sadr tasfiye-i kalb demektir. Ehl-i tasavvufa ma'lûmdur ki kalbin emrâz-ı müte'addidesi olduğu gibi devâ-yı 'adîdesi de vardır. Ve şifâ-yı sadr ancak tezkiye-i nefs ve tasfiye-i kalb ile olur tecelliyye-i rûh ve şer dahi bundan sonra vâki' olur.

Şu hâlde Mesnevî-i Şerîf sadra şifâdır demek tezkiye-i nefs ve tasfiye-i kalb için bir devâ-yı bî-nazîrdir demektir. İşte bu devâ ile ahzân ya'nî kudûret-i nefsiyye ve 'avârız-ı kalbiyye incilâ ve şifâ bulur. Hakîkaten "elâ inne evliyaallahi lâ-havfun 'aleyhim ve lâ

---

[19] Biz senin göğsünü açıp genişletmedik mi? 94.1

[20] Kur'an Nil nehri gibidir. Utananlar (günahkârlar) ve sevilenler için ilâç gibidir. Hadis-i Şerif

hüm yahzenûn"[21] âyet-i kerîmesi mûcibince evliyaullah için te'sîrât-ı nefsiyyeden olan havf ve 'avârız-ı kalbiyyeden bulunan hüzn yoktur. Bu sebeble âsâr-ı evliyaullah dahi hasta dillere şifâ ve mahzûn gönüllere safâ verir.

"Ve keşşâfü'l-Kur'âni"

Tercümesi: Mesnevî-i Şerîf hakâyık-ı Kur'âniyye'yi keşfedicidir.

Şerhi: Keşfetmek tefsîr etmek değildir. Ve esâsen mâ'nâ-ı Kur'âniyye'yi müfessîrîn-i kirâm hazerâtı ve sa'-ı beşerîleri dâ'iresinde kemâ-yenbagî tefsîr ve îzâh buyurmuşlardır. Binaenaleyh Mesnevî-i Şerîf kâşif-i Kur'ân'dır demek yalnız ahkâm-ı Kur'âniyye'yi tefsîr eder demek olmayıp ma'nâ-yı tefsîrin fevkında olarak Furkân-ı 'azîmü'ş-şân meknûz hakâyık-ı ma'neviyye ve esrâr-ı Lâhûtiyyeyi dahi izhâr eder demektir.

(22.sayı)

"İnne li'l-Kur'âne zâhren ve bâtnen ve libatnihi bâtnen ilâ seb'ati ebtun"[22] hâdîs-i şerîfi mûcibince Kur'ân-ı Kerîm'in zâhir ü bâtın u ebtan ma'nâları olup Mesnevî-i Şerîf dahi derece derece ma'ânî vü havâss ü esrâr-ı Kur'âniyye'yi enzâr-ı tâlibine irâ'e ve kulûb-ı sâlikine ifâza vü vücûd-ı 'ârifine reşh eder demektir.

"Vüs'atü'l-erzâki"

Tercümesi: Mesnevî-i Şerîf rızklara da vüs'at verir.

Şerh: Rızk ta'yîşe medâr olan gıdâya denir. İnsan 'âlem-i kübrâ ve 'âlem-i sugrâyı muhtevî ya'nî rûh ve cesetten mürekkep olduğundan gıdâsı dahi rûhânî ve cismânî olarak iki nev'idir.

Şu hâlde Mesnevî-i Şerîf erzâkı tevsî' eder demek rûhânî ve cismânî olan gıdâ ve kuvvetin ezyâd ü kemâline bâdî olur demektir. Ya'nî kırâ'at-ı Mesnevî-i Şerîf sâlikin salâh-ı hâline ve husûl-i kanâ'at-i vicdâniyyesine sebep olacağından her vechile sa'y ve gayrette kusûr etmez ve sa'yın temresine nâ'il oldukça Cenâb-ı Hakk'ın in'âm u ihsânına karşı bilerek şükr eder.

"Vele'in şekertüm le-ezîdenneküm"[23] âyet-i celîlesi mûcibince rızkın tezyîdini te'mîn eyler. Ve kırâ'at-ı Mesnevî-i Şerîf bâdî-i zikr-i ah olacağından "elâ bizikrillâhi tatma'innü'l-kulûb"[24] nas-ı celîli mûcibince itmişân-ı kalbîyi ve ezvâk-ı ma'neviyyeyi elde eder ve rûhunun gıdâsı da yevmen kıyamen tezâyüd eder.

"Ve tetyîbü'l-ahlâki"

Tercümesi: Mesnevî-i Şerîf ahlâkı güzellendirir.

---

21 Bilesiniz ki, Allah'ın dostlarına korku yoktur; onlar üzülmeyecekler de. 10.62

22 Kur'ân zahir ve batındır. Batının içinde de yedi batın vardır. Hadis-i Şerif

23 Eğer şükrederseniz, elbette size (nimetimi) artıracağım. 14.7

24 Bilesiniz ki, kalpler ancak Allah'ı anmakla huzur bulur. 13.28

Şerhi: Mesnevî-i Şerîf nasâyîh-i müe'ssire ve hikemiyyât-ı 'âlîyeyi muhtevî bulunduğundan kırâ'at edenlere te'sîr ederek şu hâl ashâbının nedâmet ve tevbe vü istigfâr etmelerine bâdî olduğu gibi ahlâk-ı hamîde ashâbının da **"**tahallakû biahlakıllah ve't-tasafû bısıfatillah"[25] hadîs-i şerîfi mûcibince sıfât-ı 'alîye iktisâb eylemelerine bâ'is olur. Çünkü hüsn-i halk bir mevhîbe-i İlâhîdir ki şerâfet ü letâfetine nihâyet yoktur. Cenâb-ı Hakk Habîb-i Ekremi için "Veinneke la'alâ hulukin 'azîmin"[26] buyurmuştur. Hakîkaten hulukin 'azîmin her kula müyesser olamayacak en'âm-ı İlahîyyedendir. Mesnevî-i Şerîf ise hüsn-i halkı sühûletle tahsîl ettiren bir kitâptır.

"Bieydî seferetin kirâmin bereretin"[27]

Tercümesi: Nîkû-kâr olan Süfre-i Kirâm'ın elleriyle.

Şerh: Süfre-i Kirâm Kur'ân-ı Kerîm'i levh-i mahfûzdan istinsâh eden melâ'ike-i zû'l-ihtirâmdır. Bu sûretle cümle-i mezkûre: "mektûbun bi-eydi süfretü kirâm"[28] takdîrinde olup Kitâbullah nasıl Süfre-i Kirâm yediyle levh-i mahfûzdan istinsâh edilmiş ise Mesnevî-i Şerîf dahi 'aynı cihetten kâşif-i hakâyık-ı Kur'âniyye olduğundan bu dahi melâ'ike-i kirâm vâsıtasıyla meblağ ü mektûb olan İlhâmât-ı İlâhîyye'dendir demek olur. Ve "bi eydi" kelimesindeki "bâ"nın ta'alluku mukadder "ene şifâ" cümlesindeki "en"nin haberi ba'de'l-hayrı olduğundan ma'nâ toplandıkta Mesnevî-i Şerîf Süfre-i Kirâm yediyle ya'nî melâ'ike-i mukarrabîn himmetiyle sadra şifâ ve kalbe safâ verir ve ma'na-yı Kur'âniyye'yi keşf ve rızkı tevsî' ve ahlâkı tatyîb eder, demek olur.

Dîger ma'nâya gelince sefere sâfirin cem'i olup sâfir de ma'lûm olduğu üzere yolcu ve elçi ma'nâsına geldiğinden " seferatin kirâmin beraratin" kerem sâhibi ve nîkû-kâr olan elçiler demek olup zâhir elçiler nasıl bir hükümdâr tarafından teblîg-i evâmir için gönderilir ise cânib-i Kibriyâ'dan gelen elçiler dahi enbiyâ-yı 'izâm yâhûd verese-i enbiyâ olan mürşidîn-i kirâmdır ki taraf-ı Bârîden emr-i bi'l-ma'rûf ve nehy-i 'ane'l-münker ile mürseldirler. Hakîkaten mürşidîn-i kirâm râh-ı İlâhîde hatırnâk seferler etmiş muhterem birer yolcudur. Anlar tarîk-i müstakîmi sâliklerine irâ'e ederler.

"Yedullahu fevka eydihim"[29] âyet-i kerîmesi mûcibince onların yed-i fevkında yed-i kudret mevcûd olmağla her vechile ifâde-i nûr-ı 'irfâna muktedirdirler.

Bu sûrette cümle-i mesrûdenin ma'nâsı Mesnevî-i Şerîf'te öyle ma'nâ-yı lâtahsâ vardır ki erbâbı olan mürşidîn-i kirâm vâsıtasıyla sâlikine ilkâ olunarak onların tezkiye-i nefslerine ve tasfiye-i ahlâklarına ve tecelliye-i rûhlarına ve'l-hâsıl vâsılullâh olarak merzûken ve mutiyyen rücû'larına kâfil olur demektir.

---

25 Allahın ahlâkıyla ahlâklanın, O'nun sıfatıyla sıfatlanın.Hadis-i Şerif

26 Ve sen elbette yüce bir ahlâk üzerinesin 68.4

27 Yüksek tutulan tertemiz sayfalarda, yazıcıların ellerinde 80.15-16

28 Kerem sahibinin (Allah) eliyle yazılmıştır. Kelâm-ı Kibar

29 Allah'ın eli onların ellerinin üzerindedir. 48.10

"Yemne'ûne bien lâ-yemessuhu ille'l-mütahherûn. Tenzîlun min rabbi'l-'âlemin"[30]

Tercümesi: Mesnevî-i Şerîf taraf-ı Bârîden münezzel olup ana yalnız pâk olanlar dokunabileceğinden nâ-pâkları Sefere-i Kirâm temâstan men ederler.

Şerh: Nasıl Kur'ân-ı 'Azîmü'ş-şân cânib-i Kibriyâ'dan Cebrâ'il Aleyhi's-selâm vâsıtasıyla Peygamberimiz Efendimiz Hazretlerine tenzîl buyurulmuş ise Mesnevî-i Şerîf dahi Levh-i mahfûzdaki 'ilm-i İlâhîden ahz ve mülk-i mülhem vâsıtasıyla kalb-i Hazret-i Mevlânâ'ya ilhâm edilmiş olduğundan ona nâ-pâk olanlar temâs edemez. Ya'nî Kur'ân-ı Kerîm cenb-i zâhirîden tetahhur edip ahz u zav' etmeden mesh olunmadığı gibi Mesnevî-i Şerîf'teki ma'nâya dahi zen-i mâsivâya takarrübden hâsıl olan cenb-i bâtınîden tâhir olarak iktisâb u zav'-ı ma'nevî etmedikçe ya'nî "ve't-tasû bisıfâtillah"[31] sırrına ermedikçe temâs ve takarrüb edilemez. Çünkü Sefere-i Kirâm ya'nî gerek melâ'ike-i mü'ekkile gerek zâhiren ve gerek bâtınen mürşidîn ve aktâb men' ederler. Esrâr-ı Hüdâyı muhâfaza eylerler demektir. Esâsen mürşidîn-i kirâmın esrâr-ı tarîki ehline telkîn edip nâ-ehlinden ketm eyledikleri ma'lûmdur. Nâ-pâk olanların Mesnevî-i Şerîf'ten yalnızca ma'nâ ahz edemeyeceklerine ve pâk olânların da nâ-pâk olanlara keşf-i râz eylemeyeceklerine nazaran ma'nâ-yı Mesnevî-i Şerîf'in mücerret eydî-i Sefere-i Kirâm ile pâkdan pâka yeden be-yeden tevdî' idiler. Bir emânet-i Hüdâ olduğu anlaşılır.

"Lâ-ye'tihil bâtılu min beyni yedeyhi velâ min halfihi"[32]

Tercüme: Mesnevî-i Şerîf'in ön ve arkasından bâtıl gelmez.

Şerh: Mesnevî-i Şerîf ibtidâdan intihâya kadar ma'nâ-yı hakîkat ile mâlî olduğundan kendisine hiçbir cihetden bâtıl nüfûz eidemez. Mesnevî-i Şerîf'in önü ya'nî ma'nâ-yı zâhirîsi 'avâm için dahi bâdî-i takdîrdir. Çünkü cümle-i latîfe ve hikâyât-ı garîbeyi muhtevîdir. Binaenaleyh 'avâm onun için bir kusûr göremez. Hâlbûki zehrî ya'nî ma'nâ-yı bâtınîsi rumûzât-ı mü'essire ve esrâr-ı bî-nihâyeye mutazammın olduğundan havâss andan ezvâk-ı ma'neviyye duyarak müteneffi' olur. Ve kezalik cüz'î noksâniyyet göremez. Bilâkis her kelimesinden Hazret-i Mevlânâ'nın kemâli zâhir olur.

Şu hâlde Mesnevî-i Şerîf öyle bir eser-i latîftir ki zâhiren ve bâtınen bâtıl olan hiçbir ciheti yoktur. Her sınıf halkın idrâki için yazılmış ve takdîr-i 'âmmeye mazhar olmuştur.

"Vallahu yersiduhu ve yerkubühü vehüve, hayrun hâfizen vehüve erhamü'r-rahîmin"[33]

---

[30] Ona ancak temizlenenler dokunabilir. O, âlemlerin Rabbinden indirilmiştir. 56.79-80

[31] Allah'ın sıfatıyla sıfatlanın. Hadis-i Şerif

[32] Ona önünden de ardından da bâtıl gelemez. O, hikmet sahibi, çok övülen Allah'tan indirilmiştir. 41.42

[33] Allah en hayırlı koruyucudur. O, acıyanların en merhametlisidir. 12.64

Tercümesi: Cenâb-ı Hakk Mesnevî-i Şerîf'i gözedir ve sıyânet buyurur. Zîrâ Hakk Te'âlâ Hazretleri muhâfızların hayırlısı ve merhametlilerin en rahîmidir.

Şerh: Bâlâda Mesnevî-i Şerîf'in nâ-pâk eline düşmekten Sefere-i Kirâm tarafından men' ve muhâfaza olunacağı geçmiş idi. Hâlbûki hayrü'l-hâfızîn Cenâb-ı Mevlâ olduğundan bu bâbda Hakk Te'âlâ Hazretleri dahi nezâret eder. Ve bî-dirîgî-i sıyânet buyurur demektir. Şu tarz-ı tahrîr, yine Hazret-i Mevlânâ'nın kemâlini mü'eyyeddir. Çünkü merâtib-i nazardan düşürülmemiştir. Sefere-i Kirâm gerçi Mesnevî-i Şerîf'in muhâfızlarıdır. Lakin buna Cenâb-ı Hakk'tan dahi rasad buyurulur ise muhâfaza kemâliyle hâsıl olmuş olur. Ve bu noktaları da fi'l-i muhâfazaya şirket girmemekle berâber Cenâb-ı Rabbü'l-'İzzet'in kemâl-i kudreti tezâhür eder. Meselâ Sefere-i Kirâm Mesnevîyi muhâfaza eder. Ve Cenâb-ı Hâfız-ı Kerîm dahi hem Mesnevîyi ve hem de Sefere-i Kirâm'ı muhâfaza eder ki zuhûr-ı merâtibe işârettir.

"Velehu elkâbu âhiru lakabullahu te'âlâ"

Tercüme: Mesnevî-i Şerîf'in zikr olunanlardan başka pek çok elkâbı daha olup cânib-i Bârî'den telkîb buyurulmuştur.

Şerh: Mesnevî-i Şerîf için Hazret-i Mevlânâ'nın ta'dâd ettiği elkâb onu medh u senâ etmek maksadıyla yazılmış olmayıp bu elkâb dahi Cenâb-ı Hakk'ın ihsânıdır. Çünkü elkâb esmâ'dan 'ibâret olup "el-esmâu tenezzele mine's-semâi"[34] kelâmı mûcibince esmâ dahi semâdan münezzel olduğundan elkâb-ı mezkûre dahi taraf-ı Bârî'den tenzîl buyurulmuştur. Ya'nî izn-i Bârî'yle yazılmıştır. Ve hakâyıkı mertebe mertebe tefhîm için ta'dâd edilmiştir. Ve zikr olunan elkâbın her biri bir makâm sırrını 'ayan etmiştir.

Burada bir nükte daha vardır ki Mesnevî-i Şerîf'in bâlâda mezkûr olan elkâbından başka mücerred Cenâb-ı Hakk tarafından telkîb buyurulmuş ba'zı elkâb-ı asliyyesi de olduğunu bildirir. Herkesin idrâki ihâta edemeyeceğinden dolayı işbu elkâb-ı asliyye meskûtane bırakılmış ve ehl-i basîretin zevkine havâle olunmuştur. Bunları müşâhede eden zât ta'dâd edilen elkâbın temeddüh maksadıyla tahrîr olunmadığını bilir ve anlar.

"Vektesarnâ a'lâ haze'l-kalîli yedüllü 'ale'l-kesîri"

Tercüme: Ve az çoğa delâlet ettiği için biz az ile iktifâ ettik.

Şerh: "külle yevmin hüve fî şe'nin"[35] âyet-i celîlesi mûcibince şu'ûn-ı İlâhîyye ol kadar mütenevvi' ve kesîrdir ki bundan ân-be-ân zuhûr eden esmâyı ta'dâd etmeğe 'ömr ü vus'-ı beşer kifâyet etmez ve bi'l-cümle 'ulûm ve elsine-i mevcûda ta'lîm ederek onların i'ânesiyle ilm-i ledünne kadem basmak kâbil olamaz.

Şu hâlde kesîre delâlet eden kalîli ve mufassala bürhân olan muhtasarı intihâb etmek zarûridir. "küllü şey'in yerci'u ilâ aslihi"[36] kelâmı mûcibince her şey aslına rücû'

[34] İsimler semadan inmiştir. Kelâm-ı Kibar

[35] O, her an yaratma halindedir. 55.29

[36] Her şey aslına dönecektir.Kelâm-ı Kibar

edici ise de bu yolcular ya'nî sâlikler için sırât-ı müstakîmi intihâb şarttır. Şu hâlde Hazret-i Mevlânâ'nın ifâde-i 'aliyyeleri her yön Hakk'a gider ve her lakab bir aslı beyân eder. Şu kadar ki Mesnevî Şerîf'te tahrîr edilen elkâb ma'nâca gâyet vüs'atli ve mertebece bâlâter olduğundan az söz ile çok ma'nâlar izhâr edilmiştir. Sâhib-i idrâk olanlar bir sözden bin ma'nâ anlarlar ve bir cümlesinden bin kitâp yazarlar demektir.

(24.sayı)

"Ve'l-cür'atü 'ale'l-kadîri ve'l-hafnetü tedüllü 'ale'l-beyderi'l-kebîri"

Tercümesi: Ve bir yudum su bir göle ve bir avuç buğday bir harmana delâlet eder.

Yudum ile gölün her ikisi de suya mahsûs birer zarftır. Yalnız biri küçük diğeri büyüktür. Meselâ bir yudum bir parmak mik'abı su istî'âb eder ise bir göl yüz bin zirâ' mik'abı veyâ daha ziyâde suyu istî'âb eder. Hâlbuki mazrûfun mâhiyyeti i'tibârıyla fark yoktur. Her ikisinin derûnundaki de sudur. Bir gölün suyundan bir yudum su içen bir kimse suyun tatlı mı yoksa acı mı olduğunu anlar. Kezalik bir harmanda mevcûd binlerce kile buğdaydan bir avuç alarak ekl etmek onun cins ü nefâseti hakkında fikr hâsıl etmeğe kâfidir.

Binaenaleyh Mesnevî-i Şerîf hakkında bast u beyân olunan elkâb güneşten bir zerre göstermek ve bahrden bir katre içirmek kabîlinden ise de o zerreyi gören gözler güneşe bakarsa kamaşamayacağı gibi o katreyi nûş eden kimseler bahire düşerse boğulmaz.

Burada dahi bir nükte vardır ki o nükteyi 'ahd ü vefâ gadîrinden hubb u velâ cur'asını nûş eden ve hırmen-i fenâdan hufte-i bekâ alan sâdıklar bilir.

"Yekûlü'l-'abdü'z-za'îfü'l-muhtâç ilâ rahmetillâhi Te'âlâ Muhammedübnü Muhammed Hüseyni'l-bel-hay tekabbelâllahu minhu"

Tercüme: Cenâb-ı Hakk'ın rahmetine muhtâç olan bu za'îf kavli Muhammed Bin Hüseyn-i Belhî oğlu Muhammed niyâz ve ricâ eder ki Hakk Te'âlâ Mesnevî'yi der-gâh-ı 'izzetinde kabûl buyursun.

Şerhi: "el-fakru fahri ve bihi eftehiru"[37] hadîs-i şerîfi mûcibince makâm-ı fakr u 'acz aksâ-yı merâtib-i sülûk olduğundan Cenâb-ı Mevlânâ dahi makâm-ı za'f u 'ubûdiyyette söz söylemiş ve rahmet-i İlâhîyyeye muhtâç olduğunu beyân buyurmuştur. Bu ifâdeleri kemâl-i irşâdlarına delîldir. Zîrâ bu kulluk öyle bir sultânlıktır ki "Vesehhara leküm mâ fi's-semâvâti vemâ fi'l-arzi"[38] nas-ı kerîmi mûcibince onlara mevcûdât-ı semâviyye ve arziyye tâbi' olmuştur. Onların rahmet-i İlâhîyyeye ihtiyâçları 'âsî kulların ihtiyâcı gibi değildir. Kendileri varta-i enbiyâdan olduğundan vücûdları 'ibâd-ı sâ'ire için 'aynı rahmettir. Mesnevî-i Şerîf için bâlâda taraf-ı Bârîden münezzel denilmiş iken mû'ahiren Cenâb-ı Hakk kabûl etsin denilmesinde tenâkuz yoktur, zîrâ maksad te'sîrâtını dahi halk buyursun demektir.

---

[37] Fakirlik değerlidir ve ben onunla övünürüm. Hadis-i Şerif

[38] O, göklerde ve yerde ne varsa hepsini, kendi katından (bir lütfu olmak üzere) size boyun eğdirmiştir. 45.13

Ma'lûmdur ki: Peygamberân-ı zî-şân-ı 'aleyhimü's- selâma inzâl buyurulan kütüb-i İlâhîyyenin ahkâmı ekser akvâma kâr-gîr-i te'sîr olmamış. Meselâ kavm-i Nuh'un tûfân ile ve 'Âd ve Semûd'un sarsar-ı husûm ile helâklarına bâdî olmuştur. Binaenaleyh Mesnevî-i Şerîf'i lutf-ı ilhâm ile yazdırdığın gibi okuyan kullarının kalplerine de te'sîrâtını ilhâm ve 'inâyet buyurur ki te'mîn-i münkıyyet edilmiş olsun tarzında bir temennî-i hâss-ı mürşid-ânedir.

"İctehedtü fi tatvîli'l-manzûmi'l-mesnevî"

Tercüme: Ebyât şeklinde manzûm olan Mesnevî'yi uzun uzadıya tahrîr için cehd ü gayret eyledim.

Şerh: Hazret-i Mevlânâ Mesnevî-i Şerîf için taraf-ı 'İzzet'ten münezzeldir buyurmuş oldukları hâlde burada ben onu tatvîl için ictihâd ettim buyurmalarında vehleten tenâkuz görülebilir ise de hakîkatte tenâkuz yoktur. Zîrâ Mesnevî-i Şerîf her ne kadar ma'nâ cihetiyle doğrudan doğruya cânib-i Hakk'tan mülhem ve münezzel ise de 'ibâre ve kâfiyelerinin nazm u ihzârı için sa'y ve gayrete lüzûm olduğundan Mesnevî-i Şerîf ma'nâ cihetiyle taraf-ı Bârî'den münezzel ve mülhem ve elfâz u şi'riyyet hasebiyle taraf-ı Hazret-i Mevlânâ'dan manzûmdur. Çünkü, bi'l-farz Mesnevî-i Şerîf be'ibârethâ taraf-ı 'izzetten 'aynen münezzel 'addedilse kendisi kesb-i İlâhîyyeden olacağı gibi Hazret-i Mevlânâ dahi bir nebiyyi mürsel olmak lâzım gelirdi. Bu fikr ise bittabi' muhâl ve bâtıldır. İşte Hazret-i Mevlânâ'nın (ictehedtü) kavilleriyle murâd ettikleri ma'nâ dahi bu ciheti tasrîh için olup Cenâb-ı Hakk ma'ânî-i Mesnevî-i Şerîf'i bana ilhâm buyurdu ben de elfâzını tertîb ve kâfiyesini tanzîminde sa'y ve ictihâd ettim demektir.

Esâsen bu mes'elede dakîk iki nokta olup Mesnevî-i Şerîf için 'aynen Allah kelâmıdır denir ise dûçâr-ı hatâ olunacağı gibi bi'l-fi'l Hazret-i Mevlânâ tarafından tasnî' edilmiştir demek dahi hatâ-yı mahzdır.

Âyât-ı Kur'âniyye ile ehâdîs-i kudsiyyenin her ikisi dahi kelâm-ı Hakk olduğu hâlde biri be-ibârethâ münezzel digeri ma'nâ olarak münezzeldir. İşte bu farklar nazar-ı dikkate alınırsa Hazret-i Mevlânâ'nın maksad-ı 'âlîleri anlaşılıp tenâkuz ber-taraf edilmiş olur.

"El-müştemilü 'ale'l-garâ'ibi vennevâdiri ve gurari'l-makâlâti ve düreri'd-delâlâti"

Tercüme: Mesnevî-i Şerîf eşi güç bulunur tuhaf tuhaf "hikâyeleri" ve parlak parlak makâleleri ve inci gibi "müselsel ve berrak" delîlleri hâvîdir.

Şerh: 'Avâm-ı nâs istimâ'-ı garâ'ibe ve havâss-ı nâsı müşâhede-i nevâdıra hâhişgerdir. Şu hâlde Mesnevî-i Şerîf 'avâma mahsûs gurer-i "makâlâtı" ya'nî açık ve vâzıh bahsleri ve havâss için de "dürer-i delâleti" ya'nî bâtında gizli olan delîlleri câmi' olur. Hakîkaten inci ka'r-ı bahrde mevcûd hazâ'inden ma'dûddur ki gavvâslık fenni bilmeyen ona dest-res olamaz. Binaenaleyh Mesnevî-i Şerîf öyle bir deryâ-yı 'irfândır ki sebbâh olanlar sathında görülen esmâk ile rızklanırlar. Ve gavvâs olanlar ka'rındaki hazâ'inden istifâde ederler demektir.

"Ve tarîkati'z-zühhâdi ve hadîkatü'l-'ubbâdi kasîratü'l-mebâni kesîreti'l-me'âni"

Tercüme: Mesnevî-i Şerîf zâhidler için yol ve 'âbidler için bahçedir kelimâtı az ise de ma'nâsı çoktur.

Şerh: Mesnevî-i Şerîf zâhidlere ya'nî târik-i mâ-sivâ olanlara bir râh-ı selîmdir ki ona sâlik olanlar vâsıl-ı ser-menzil-i visâl olurlar. Ve 'âbidler için ya'nî kemâl-i 'ubûdiyyet makâmına su'ûd etmiş bulunan zevât için hadîka-i cennet misâldır ki orada müşâhede-i cemâl-i Hudâ ile be-kâm olurlar.

Mesnevî-i Şerîf kelimât cihetinden kısır ya'nî manzûm bir eser-i mahlûk ise de ma'nâ cihetinden sıfât-ı hakâyık-ı kâ'inât olduğundan her marîze şifâ ve her derde devâdır.

"Listid'â-yı seyyidî ve senedî ve mu'temedî"

Tercüme: Mesnevî-i Şerîf'i okuttum ve i'timâd ve istinâdgâhım Hüsâme'd-dîn Çelebi Hazretleri'nin talebi üzerine tahrîre cehd ettim.

Şerh: Bu cümle "ictehedtü fî tatvîli'l-Mesnevîyyi listidâî seyidi ilh."[39] takdîrinde olup Mesnevî'yi ben Hüsâme'd-dîn Çelebi Hazretleri'nin istid'âsı üzerine tatvîle sa'y ettim demektir. Ya'nî maksad-ı aslı telkîn ma'rifetullâh olduğundan daha muhtasar telkînât kâbil idi. Lakin tatvîlî ya'nî umûmî ve hükmî mü'essir olmak için mükerrer ve mü'ekked olarak tahrîri istid'â olundu. Ol sebeble uzattım demektir.

"El-'ilmu noktatün kesserehâ el-câhilûn"[40] kelâmı mûcibince 'ilm noktadan 'ibâret ise de bu teveccüh yalnız vahdet nokta-ı nazarındandır. Yoksa kesretten vahdete ve vahdetten kesrete intikâl-i seyr ü sülûk iktizâsından olmakla tatvîl-i mübâhis etmek hâşâ cehâlet-i Hazret-i Mevlânâ'dan olmayıp bi'l-'aks kemâl-i Hazret-i Pîr'e işârettir. Çünkü tevhîd ne kadar müşkil ise teksîr dahi 'aynı sûretle müşkildir. Nitekim 'avâm 'indinde "kılı kırk yarmak" derler.

(25.sayı)

Hazret-i Pîr'in kendi halifesi olan Hüsame'd-dîn Çelebi Hazretlerine efendim ve istinâd-gâhım gibi kelimât-ı ta'zîm-kârâne kullanması yalnız kemâl-i nezâket ve tevâzû'una delîl değildir. Bî-nihâde câri olan esrâr-ı tarîkatına şâmildir. Ma'lûmdur ki bir şeyh bir mürîdini istihlâf ederse yek-diğerinden ayrı ve gayrı hâlleri kalmaz. Onlar yek-diğerinin aynı sûrette senedi ve mu'temedi olurlar. Binaenaleyh Hazret-i Pîr nasıl Hüsame'd-dîn Çelebi Hazretleri'nin senedi ve mu'temedi ise Hüsâme'd-dîn Hazretleri dahi bir müşarünileyhin senedi ve mu'temedidir. Bu bahs gayet mühim olup esâsen derûn-ı Mesnevîde meşrûh olacağından fazla yazmaktan ictinâb olunmuş ve yalnız fikre tebâdür etmesi melhûz bulunan (bir şeyh mürîdine nasıl olur da böyle elfâz-ı ta'zîmiyyede bulunur?) su'âlini redd için bir nebze bahs edilmiştir.

---

[39] Efendimin duasını almak için Mesnevîyi geniş geniş açıklamaya çalıştım.

[40] İlim bir nokta idi. Cahiller onu çoğalttı. Hz. Ali

"Ve mekânû'r-rûhı min cesedî ve zahîretî yevmi ve gıdâ"

Tercüme: Hazret-i Hüsâme'd-dîn cesedimde rûhumun bulunduğu ve bugünkü ve yarınki zahîremdir.

Şerh: Rûh insânın cismine sârîdir. Ma-hazâ mekân-ı rûh itibâr edilen bir kalbdir. Cenâb-ı Hak hadis-i kudsîyesinde kalb hakkında **"**lî hızânetün a'zamu mine'l-'arşi ve evsa'u mine'l-kürsî ve izyenu mine'l-melekût ve atyebu mine'l-cüsseti'l-evhâ'l-kalb min 'abdin 'ârifin kâmil"[41] buyurmuştur. Hazret-i Mevlânâ'nın bir 'abd-ı 'ârif ve kâmil olduğuna şüphe yoktur. O hâlde kalbinin şerâfeti ve Hazret-i Hüsâme'd-dîn'in be-illâ-terâ-kıyâs buyrula.

Bugün ve yarın, dünya ve ahiret ve zahire, gıda vakti demektir. Şu hâlde bugünkü ve yarınki zahîrem demek dünya ve ukbâda zahîrim demektir. Nitekim Hazret-i Resûl Ekrem Cenâb-ı İmam Ali hakkında " 'Alî âhi fi'd-dünyâ ve'l-âhireti"[42] buyurmuştur. Şu hâl-i înihâde ki şiddet-i müddete delâlet eder.

"Vehüve'ş-şeyhu kudvetü'l-'ârifîn ve imâmü'l-hüdâ ve'l-yakîn mügîsü'l-verâ ve mînü'l-kulûbi ve'n-nühâ"

Tercüme: O zât "yani Hüsâme'd-dîn Çelebi öyle bir şeyhtir ki 'âriflerin muktedâsı ve hidâyet ve yakîn sahiblerinin pişvâsıdır. Mahlûkâtın meded-res ve kulûb ve 'ukûlun emînidir.

Şerh: 'Âriflerin muktedâsı demek kutbu'l-aktâb demektir. Yani Hazret-i Hüsâme'd-dîn zamân-ı hayâtında aktâb-ı cihâna riyâset etmiştir. Hidâyet sâhipleri derûnlarında 'aşk-ı İlâhî tecellî eyleyen ehl-i sülûk ve yakîn nefs-i mutma'inne menziline geçen yani derece-i sâlisede bulunan evliyâullahtır. Şu hâlde Hazret-i Hüsâme'd-dîn öyle bir mürşid-i kâmildir ki ondan sâlikin ve vâsilin istifâde ettiği gibi kümmel-i evliyâullah dahi istifade eder, demek olur. Mahlûkata meded-res demek müşarünileyh kutbu'l-aktâb olduğundan zahiren bi'l-cümle mahlûkâta sevk-i rızk u kuvâya me'mur olduğunu ve emîn-i kulûb u 'ukûl demek bâtınen dahi ashâb-ı 'ukûlu yani ûlemâyı ve ashab-ı kulûb yani salihâyı irşâd ile mükellef olduğunu beyân içindir.

"Vedîâtullahi beyne halifetihi ve safvetihi fî berraytehu ve vesâyâhu linebiyyihi ve habâyâhu 'inde safiyyih"

Tercüme: Müşarünileyh Hüsâme'd-din Çelebi Cenâb-ı Hakk'ın mevcûdât meyânında emâneti ve mahlûkâtı içinde safveti ve nebisine olan vasiyetleri ve asfiyâsı indinde esrârıdır.

Şerh: Cenâb-ı Hakkın insanlarda olan emâneti "innâ 'arezne'l-emânete 'ale's-semavâti ve'l-arzi ve'l-cibâli fe'ebeyne en yehmilnehâ ve eşfekna minhâ ve hamelehe'l-

[41] Benim arştan daha büyük ve kürsîden daha geniş ve meleklerden daha süslü kâmil ve arif bir kulun kalbıne vahyedilen hazinem vardır. Hadis-i Kudsî

[42] Ali, bu dünyada ve ahirette kardeşimdir. Hadis-i Şerif

insânu innehu kâne zelûmen cehûlâ"[43] âyet-i celîlesi mûcibince bir sırr-ı 'azîmdir ki insanlar onun kadrini bilemeyerek nefslerine zulm ederler ve o sırra evliyâ 'akl-ı me'âd, derler. Binaenaleyh Hazret-i Hüsâme'd-dîn insanlar arasında öyle bir emânetullâhtır ki 'ukûl-ı beşerde 'akl-ı küll gibi sârîdir. Ve ol vechile 'azîz-i şerîftir. Kadrini bilmeyenler zâlim ve cahildir, demektir.

Halâyık içinde Hakk'ın safveti, zuhûr-ı nûr-ı hakânisi yani tecellî-i nûr-ı Muhammedî'dir. Şu halde Hüsâme'd-dîn Hazretleri halk içinde öyle bir safvet ve temizliktir ki nûr gibi 'avâlimi istilâ ve tenevvür eder ve nezâfet ve nezâheti gözler kamaştırır, demektir.

Cenâb-ı Hakk'ın nebiyy-i muhteremine olan vasiyetleri ahkâm-ı Kur'aniyye ve dünyadan ibarettir. Benâberin Hazret-i Hüsâme'd-dîn **"**el-insânu ve'l-Kur'ânu tevâmân**"**[44] hadîs-i şerîfi mûcibince Cenâb-ı Hakk'ın kelâm-ı sıfatına mazhar olmuş kümmel-i evliyâullâhtandır ki kelâmı kelâm-ı Hak ve sıfâtı sıfât-ı Haktır, demektir.

Asfiyâ indindeki sırr-ı İlâhîdeki **"**el-insânu sırrî ve ene sırruhu"[45] hadîs-i kudsîsi mûcibince tecelli-î nûr-ı zâtiyyedir ki mevcûdat o nûrun zıllıdır ve o sır sâyesinde kâ'im ve hayy olur. Binaenaleyh Hazret-i Hüsâme'd-dîn ayîne-i nûr-ı zâtîdir, demektir.

Şu ifâdât dört mertebede hülâsa ediliyorsa anlaşılır ki Hazret-i Hüsâme'd-dîn ehl-i şerîate vedîa ve emânettir. Kadrini bilip âsârını hıfz etmeli. Ehl-i tarîkate letâfettir. Asârından ibret alıp tezkiye-i nefs etmeli. Ehl-i hakîkate vasiyettir, vâsiyyetini icrâ edip şiâr-i evliyâullahı ihtiyâr etmeli. Ehl-i ma'rifet için imâmettir, kendisine iktidâ edip sünen-i enbiyâ-ı ifâ eylemelidir.

"Miftâhu hazâini'l-'arşi emînu künûzi'l-ferşi"

Tercüme: Hazret-i Hüsâme'd-dîn 'arş hazinelerinin anahtarı, zemîn definelerinin eminidir.

Şerh: Hazâin-i 'arşiyye "küntü kenzen mahfiyyen feehbabtu en a'refe fehalaktu'l-halke'l-'arufe bihi lita'rifeni"[46] hadîs-i kudsisi mûcibince hazîne-i ma'rifetullah olduğu gibi künüz-i arziyye dahi mahlûkât ve mevcûdâtın esrârını câmi' olan ulûm-ı bî-nihâyedir. Hazret-i Hüsâme'd-dîn bu iki hazîne ve emîni olur ise kendisi için seyr olunacak bir makâm ve nazm edilecek bir kelam kalmaz. Bu ta'bir müşârünileyhin makâm-ı kemâlin derece-i bâlâsında olduğunu beyân içindir. Binâen-'aleyh 'arş hazînesinden lütf beklenilir ve arz definesinden ümîd beslenilir. Müşârünileyh Hazret-i Hüsâme'd-dîn'e mürâca'at ederler ise be-kâm olurlar, demektir. Yâhûd hazâ'in-i 'arştan murâd 'ilm-i bâtınî ve tecelliyât-ı sübhânî emîn-i ferşten murâd ilm-i zâhiri ve ahkâm-ı Kur'an demek olup şu hâlde Hüsâme'd-dîn Çelebi Hazretleri 'ulûm-ı bâtına ve

---

[43] Biz emaneti, göklere, yere ve dağlara teklif ettik de onlar bunu yüklenmekten çekindiler, (sorumluluğundan) korktular. Onu insan yüklendi. Doğrusu o çok zalim, çok cahildir. 33.72

[44] İnsan ve Kur'ân mutabıktır.

[45] İnsan sırdır, ben de onun sırrıyım. Hadis-i Kudsî

[46] Ben gizli bir hazine idim. Bilinmek istedim ki onunla bilineyim ve beni tanısınlar diye mahlukatı yarattım.Hadis-i Kudsî

tecelliyât-ı subhâniyeye mazhar ve 'ulûm-ı zâhiriyye ve ahkâm-ı Kur'aniyye ile sâlîkini ted'îb ve terbiyyeye mâliktir, demek olur.

> "Ebu'l-fedâili Hüsâmü'l-Hakki veddîni hasen bin Muhammed bin Hasanu'l-Ma'rûf bi ahî Türk"

Tercüme: Hüsâme'd-dîn Hazretleri Muhammed bin Hasan Hazretleri'nin mahdûm-ı 'alîlerî olup isimleri Hasan Hüsâme'd-dîn ve künyeleri Ebûl-fedâildir ve "Türk karındaş" lakabıyla meşhûrdurlar.

Şerh: Hüsâme'd-dîn Çelebi Hazretlerinin ism-i şerîfleri "Hasan" pederlerinin ismi "Muhammed" ve büyük pederlerinin ismi "Hasan"olup- Ermû-nâm kasabaya mensûbdurlar, asılları kürttür, künyeleri Ebû'l-fezâ'il ise de Hazret-i Mevlânâ kendilerine "ahu Türk" diye hitâp buyurduklarından bu nâm-ı kıymet-dâr ile şöhret-gîr-i âfâk olmuşlardır.

İsm-i 'âlîleri Hüsâme'd-dîn olduğu hâlde Hazret-i Mevlânâ müşârünileyhini taltif için "Hak" ismini dahi terdif ederek "Hüsâmü'l-Hak ve'd-dîn nâmıyla telakkub buyururlar idi. Hadâ'is-i sinnlerinde pederleri vefât ederek kilitli mîrâsa sahip olmuşlar ise de bunların cümlesini râh-ı Mevlânâ'da bezl ederek hizmetlerine devam etmişler ve Hazret-i müşârünileyhin 'âlem-i bekâya intikâllerinde yani cemâdiyyü'l-âhir 672 târîhinde han-kâh-ı Hazret-i Mevlânâ'da Veled Çelebi Hazretlerine takdimen post-nişîn olup tamâm on iki sene vazife-i irşâd ile tevekkül ettikten sonra 22 Şabân 683 tarihinde 'âram-ı gülşen-serây-ı vahdet olmuşlardır.

> "Ebâ Yezîdi'l-vakti ve Cüneydi'z-zamâni Sıddîk übnü's-Sıddîk radiyallâhu 'anhu ve 'anhum."

Tercüme: Vaktin Bâyezidi ve zamânın Cüneydi'dir ve sadık oğlu sadıktır. Cenâb-ı Hak ondan ve ecdâdından razı olsun.

Şerh: Ma'lûmdur ki Hazret-i Ebâ Yezîd-i Bistâmi ve Cüneyd-i Bağdâdî kuddisallahu esrârehu hemâ hazerâtı zamân-ı hayâtlarında kutbu'l-aktâb ve âmâl-ı evliyaullah idiler. Çelebi Hüsâme'd-dîn Hazretleri'nin onlara teşbîh buyrulması derece-i kemâlini i'lâm içindir. Yani zamân-ı hayâtlarında Hazret-i Hüsâme'd-dîn dahi Şeyhü'l-meşâyih ve kutbu'l-âktâb mertebesinde bulunmuşlardır. Sadık oğlu sadıktır, demekten maksat nesebi âlîlerinin zahiren ve bâtınen pâk ve necîb olduğunu beyân içindir.

> "Urumiyyü'l-asli'l-müntesibi ile'ş-şeyhi'l-mükerremi bimâ kâle ümseytü Kürdiyyen ve esbahtu 'Arabiyyen kaddesallâhu rûhahu ve ervâha ehlâfihi feni'me's-selefu ve ni'me'l-halefu"

Tercüme: Çelebi Hüsâme'd-dîn Hazretleri Urumiyyu'l-asldır ve "ümseytü Kürdiyyen ve 'Arabiyyen"[47] bi'atile Şeyh Mükerrem Hazretleri'ne müntesiptir. Cenâb-ı Hakk onun rûhunu İslâmın ervâhını takdîs etsin ne güzel selef, ne güzel halef.

---

[47] Kürt ve Arap asıllıdır.

Şerh: Hazret-i Hüsâme'd-dîn'in Urumiyyu'l-asl oldukları yukarıda söylemiş idi. Şeyh Mükerrem Hazretleri müşârünileyhin cedd-i 'âlileri olup Bağdat'ta tavattun etmiştir. Lakabları Ebû'l-Vefâ'dır. Kendileri ümmî oldukları hâlde bir gün bazı câhiller istihzâ maksadıyla va'z u nasîhat etmesini istid'â etmişler ve inşâallah yarın ederim cevabını almışlardır. Müşârünileyh o gece Resûlullah sallalahu aleyhi ve sellem Efendimiz'den istiânet ederek 'âlem-i ma'nâda "ve 'allemnahu min ledünnâ 'allemâ"[48] sırrına mazhar olmuş ve ertesi gün kürsi-i va'za çıkarak "ümseytü Kürdiyyen ve asbahtu Arabiyyen" yani akşam Kürt idim bu sabah Arap oldum kelâmıyla Fasih Arapça olarak va'z u nasîhata başlayıp mütehzîleri mahçup etmişlerdir. İşte bu vak'a üzerine müşârünileyh Şeyh Ebû'l-Vefâ Hazretleri iştihâr ettiklerinden Hazret-i Mevlânâ dahi hikâye-i mezkûreye imâle tarîkiyle müşârünileyhin mezkûr kelâmlarını zikr buyurmuşlardır. Güzel halef Çelebi Hüsâme'd-dîn Hazretleri güzel selef Şeyh Ebû'l-Vefâ Hazretleri'dir. Yani kendi kâmil ecdâdı da kâmil demektir.

> "Lehu nesebün elkati'ş-şemsü 'aleyhi ridâehâ ve hasebün erhati'n-nücûmu 'aleyhi ehvâehâ."

Tercüme: Hazret-i Hüsâme'd-dîn için bir neseb vardır ki yıldızlar onun nûrundan ziyâsını gâib etmişlerdir.

Şerh: Buradaki neseb ve hasebden maksat haseb ve neseb zâhirî değildir. Zirâ Hazret-i Hüsâme'd-dîn'in zâhirî olan neseb ve haseb-i 'âlileri yukarıda kemâ yenbagi zikr olundu. Buradaki neseb ve haseb bâtını ve ma'nevidir. "men lem yûled merreteyn lem yelic melekûtu's-semâvâti"[49] ve "mûtû kable en temûtû"[50] kelâm-ı 'âlîlerinden istidlâl olunduğu üzere iki kere doğmak ve iki kere ölmek vardır. Birinci doğmak tevellüd-i zâhiridir. Neseb-i tâhiriyyeden gelir. İkinci doğmak ise tevellüd-i ma'nevi olup neseb-i ma'neviyyeden gelir. Hazret-i Hüsâme'd-dîn'in peder-i ma'neviyyeleri Hazret-i Mevlânâ kuddise sırruhu'l-âlâ hazretleridir. Neseb-i Mevlânâ cihet-i ma'neviyyeden yeden be-yeden Hazret-i Fahru'l-Mürselin Efendimize müntehî olduğundan Hazret-i Hüsâme'd-dîn'in cedd-i ma'neviyyesi dahi resûl-ı müşârunileyh olur. Bu sûretâ şems ridâsını örtmüş demek nûr-ı nübüvvet istilâ etmiş demektir. Bir de tarîkatta ilbâs kâidesi olmasına ve yed-i Hüsâme'd-dîn dahi Hazret-i Şems-i Tebrîzî'den gelmesine ridâ-i şemse dahi irs-i ma'nevi ile sahiptir demek olabilir. Haseb-ı ma'nevi dahi bu cihetten hâsıl olan şerâfet ve asâlettir. Hakikaten nûr-ı nübüvvete karşı ebvâr-ı nücûm hîç mesâbesinde kalacağı gibi işbu haseb-i 'alîyyeye karşı da sâ'ir günâ necâbet ve asâletin ehemmiyeti olamaz.

> "Lem-yezel finâühüm kıblete'l-ikbâli"

Tercüme: Onların sâha-i sa'adet-hânelerinin kıble-i ikbâl olması zevâl bulmadır.

Şerh: Hüm zamîri Hazret-i Hüsâme'd-dîn'in neseb ve ma'nevî-i 'âliyyesini teşkîl eden zevât-ı me'âlî sıfat-ı hazerâtına râcîdir. Onların sâha-ı sa'adet-hâneleri tâlibîn-i 'ırfâna küşâde bulunan dergâh-ı feyz-i iktinâhîzîdir. Yani sa'adet-i dünyeviyye ve

---

[48] Bizim için ilim olsun diye o ilmi öğrendik. Hadis-i Şerif

[49] Kim ki iki kez doğmazsa, semavat mülküne hükmedemez. Kelâm-ı Kibar

[50] Ölmeden önce ölünüz. Kelâm-ı Kibar

uhreviyye oraya teveccüh eder. Oradan tâliplere tevzî ve ifaza olur demektir. Esâsen "kalbü'l-mü'mini beytullahu"[51] hadis-i şerîfi mûcibince mümîn-i hâs olan zâtın kalbi kıbledir. Binaenaleyh kalpleri kıble bu gibi zevât diğer böyle bir zât-ı 'âli-kadre teveccüh ederlerse o zât-ı şerîfin kıblelerin kıblesi olur. Bu dakîk nokta-i nazara alınır ise Hazret-i Pîr'in maksadı daha güzel anlaşılır.

"Yeteveccehu ileyhâ benû'l-vülâti"

Tercüme: O kıble-i ikbale ebnâ-ı vülâte müteveccih olur.

Şerh: "benû'l-vülâte" vâli çocukları yani asîl ve nesîb olan evlâd demektir. Bir neseb-i ma'neviyye-i 'âliyyeye muttasıl olan evlâd-ı ma'neviler o dergâh-ı 'âliyyeye kıblegâh-ı ikbâl olarak teveccüh ederler. Yani orasını bi'l-cümle emelleri için kıblegâh ittihâz ederler ve sa'âdet-i dünyeviyye ve uhreviyyelerini oradan isteyip başka cihete meyl etmezler, demektir.

"Ve Ka'betü'l-amâli"

Tercüme: "Lem-yezel finâühüm kıblete'l-âmâli" takdîrindedir. Onların sâha-i sa'âdet-hânelerinin Ka'be-i âmâl olması da zevâl bulmadı.

Şerh: Kıble-i ikbâl ile Ka'be-i âmâl aynı ma'nâda görülmekte ise de farkı kıble-i ikbâle teveccüh edenleri âmel ve arzûları olsun olmasın sa'adet-i ikbâl istikbâl eder. Ka'be-i âmâle teveccüh edenleri ise yalnız âmel ve arzûları ne ise onlar istikbâl eder. Birincisi kıble-gâh-ı hâs ikincisi kıblegâh-ı 'âmmedir. Birincisine her emelini oradan bekleyen sâlikleri, ikincisine bazı âmâlinin husûlunu isteyen tâlipler teveccüh eder.

(26.sayı)

"yetûfu bihâ vefû'l-mecde ve'l-'ufâte"

Tercüme: Ka'be-i âmâlî sâhib-i mecd olan resûllar ve tâlib-i ihsân olan fahûllar tavâf ederler.

Şerh: Vefûd, resûl ve elçi ma'nâsına gelen vefd kelimesinin cem'idir.Sâhib-i mecd olan resûllardan maksad taraf-ı Bârî'den irşâd-ı 'ibâd için tavzîf buyrulan evliyaullah hazarâtıdır. Binâenaleyh mürşidîn-i kirâm için mutâf yani ziyâretgâh-ı eltâf olduğu gibi tâlib-i 'atâyâ olan diğer bi'l-cümle 'ibâdullah için dahi bir menba'-ı feyz ü 'âtifettir. Oraya mürâcaat edenler sûrî ve ma'nevî emellerine nâil olurlar demektir.

"Velâ-zâle kezâlik mâtala'anil-necmü vizre şârik"

Tercüme: Ve bundan böyle dahi yıldız doğup güneş parladıkça zâil olmasın.

Şerh: Yıldız doğup güneş parladıkça demek, gece ve gündüz devâm ettikçe yani bâkî kaldıkça demektir. Bir halef-i bî-hem-tâ olan Hüsâme'd-dîn Çelebi hazretlerinin dergâh-ı feyz-penâhları eslâf-ı 'âlilerinin sâha-i sâ'adet-hâneleri gibi kıble-i ikbâl ve

[51] Mü'minin kalbi Allah'ın evidir. Hadis-i Şerif

Ka'be-i âmâl olması ilâ-yevmi'l-kıyâm zevâl bulmasın. Yani nûr-ı 'ırfân-ı Muhammedî 'avâlimde lem'ân edip ondan isti'âre eden ıktâb-ı zamân mütevâlliyen zuhûr ettikçe yine Hüsâme'd-dîn Çelebi hazretlerinin dergâh-ı 'âlîleri kıble-i ikbâl olsun demektir.

"Liyekûnu mu'tasımen li-evlâ'l-basair"

Tercüme: Tâ ki basîret sâhibi olanlar için melceî ve penâh olsun.

Şerh: Basîret sâhiplerinin kimlerden 'ibâret olduğunu Hazret-i Pîr zâten âhirde beyân buyurmuş olduklarından bu bâbda tatvîle lüzûm görülmemiştir. Mu'tasım ve melcei ise Hazret-i Hüsâme'd-dîn'in dergâh-ı 'âlîleridir. Bazı şârihler mu'tasım olan Mesnevî-i Şerîftir demişler ise de hazz-ı fakîrânemiz şakk-ı evveldedir. 'İbârâtın teselsili dahi onu îmâ eder. "Lîkûn" fi'ili tahtındaki zamîrin Mesnevî-i Şerîfe ercâ'î bizce ba'îd görülmektedir.

"Er-Rabbâniyyîne'r-rûhâniyyîne's-semâviyyîne'l-'arşiyyîne'n-nûrîyyîn"

Tercümesi: O basîret sâhipleri Rabbânîler râhânîler semâvîler 'arşîler nûrîlerdir.

Şerh: Rabbânîler ehl-i zühd ü takvâdır. Rûhânîler ehl-i riyâzet ü mücâhede, semâvîler ise ehl-i rü'yet ü müşâhededir. 'Arşîler ehl-i karîb ü mahabbet ve nûrânîler dahi ehl-i kemâl u vuslattır.

"Es-sükûtu'n-nezzâr el-gaybu'l-hazzâr."

Tercüme: Onlar sâkit ve mütekellim gâlib ve hâzır kimselerdir.

Şerh: Hem sâkit ve hem mütekellim hem gâib ve hem hâzır demek: Bîgâneler için sâkit âşinâlar için gâib ehl-i huzûr için hâzır demektir.

"El-mülûku tahte'l-ıtmâr"

Tercüme: Onlar eski libâs altında pâdişâhlardır.

Şerh: Sultân eski bir libâs giyerek 'avâm içine girerse kimse onun sultân olduğunu bilemez. Çünkü beşeriyet ve cismâniyyette sultân ile gedâ birdir. Lâkin havâs onu görür görmez tanır ri'âyet ve hürmette kusûr etmez. Lutf u ihsânını bekler işte ehl-i basîret arsında öyle zevât vardır ki libâs-ı fânî-i cismânî tahtında onlar vücûd nûrlarıdır. Her kes onları 'âdi efrâd-i nâs kabîlinden zanneder. Hâlbuki hakîkatte onlar sultân ve münevver kimselerdir.

"İşrafü'l-kabâ'il ashâbü'l-fezâ'il envârü'l-delâ'il"

Tercüme: Onlar kabile reisleri, fazîlet sâhipleri delâlet nûrlarıdır.

Şerh: Eşrâf-i kabâ'il demek yalnız ma'nâ-yı zâhiresi üzere bir kabilenin şerîf ve emîri demek değildir. Ma'nevî kabile re'isi yani tarîkatin dahi şeyhi ve re'isi demektir.Bu gibiler ebû'l-fezâ'il ve zü'l-câhîn olan a'zadır zâhirde bir kabilenin emiri

batında ise bir tarikatin pîr-i dest-gîridir. Bunların 'akl ve 'ilmlerinin nuru vahdâniyet Cenâb-ı Kibriyâ ve kemâlât-ı makdese-i resûl-i müctebâya delîl-i bî-'adîl olur.'Avâm bunları emir, hâs ise re'is ve hâssu'l-hâss dahi şerîf olarak bilir ve tanır. Hazret-i Pîr'in ehlullâhı derece derece tavsîf buyurması kadar evliyâullahı tebcîl için olsa gerektir. Hakîkaten evvelki zümredeki İlâhiyyunu kimse göremez ve bilemez. Zîrâ onlar Hak ile fânî olmuşlardır "Evliyâi tahte kıbâî lâ-ya'rifuhüm ahadun gayri"[52] hadîs-i kudsîsi sırrına ermişlerdir. Bunlar yalnız Hak gözüyle görülür enâniyyet-i bîgâneleği mevcûd oldukça onlar gayr-ı mer'î ve sâkit olurlar ikinci kısım zâhirde palâs-pûş ve fakîr görünürler ve 'avâm-ı nâsdan fark edilmezler. Hâlbuki hakîkatte libâsları nûr ve menziletleri sultânlıktır. Üçünci kısm ise zâhir ve bâtında emîr ve şerîf olan zevâttur ki bunlara 'avâm ve havâs ıztırârî olarak ri'âyet eder.

"Âmîn yâ Rabbe'l-'âlemîn"

Tercüme: Ey 'avâlimin mürebbisi du'âmıza icâbet buyur!

Şerh: Âmîn lafzı lisân-ı 'İbrâniden me'hûz olup 'Arapça'da "üstüceb" ma'nâsınadır. "Rabbü'l-'âlemîn sûre-i şerîfe-i Fâtihâda münderiç 'âyet-i celîledir. Burada du'â makâmında isti'mâl edilmiştir . Ma'nâsı tefâsir-i şerîfede mezkûrdur.

"Ve hazâ du'âun lâ-yüredd liennehu
Du'âun li-esnâfi'l-birriyyeti şâmilu"

Tercüme: Bu du'â red olunmaz bir du'âdır zîrâ bi'l-cümle halâyıka şâmildir.

Şerh: Hazret-i Pîr'in ettiği du'â zâhirde Hüsâme'd-dîn Çelebi ile onun dergâhına 'âid gibi görülmekte ise de bâtında her sınıf halk için kendilerine mahsûs olan tecelliyât-ı İlâhiyyeyi taleb etmesine ve işbu tecelliyâtın esâsen müte'addid bulunmasına binâen bu du'ânın karîn-i icâbet olacağını mübeyyendir. Yani maksad-ı 'âlîleri ben Hakk'ın sevgili kulu olduğumdan du'âm mutlaka kabûl olunur demek değildir. Belki bu du'â hadd-i zâtında 'ibâdullahun hayrını mü'eddî olduğundan nezd-i İlâhiyyede red olunmaz demektir

(27. Sayı)
Lübb-İ Mesnevi

"Bişnev ez ney çün hikâyet mîkuned
Ez cüdâyihâ şikâyet mîkuned"

Tercüme: Neyi dinle ne hikâyet ediyor. İftirâk hallerinden şikâyet ediyor.

Şerh: Neyden murâd ekser mesnevîhânların kavli vechile insân-ı kâmildir.

Hakîkaten ney denilen âlet-i mûsîkî bazı vücûh ile insân-ı kâmile teşbih edilebilir. Çünkü ney neyzen yedinde ârzû eylediği sadâ ile feryâda müheyyâ bir âlettir ki hadd-i

52 Evliyalar benim çadırımın altındadırlar. Onları başkaları bilmez. Hadis-i Kudsî

zâtında sadâsı olmadığı hâlde neyzenin nefesi derûnuna ta'alluk ettikte feryâd-ı âhenk-dâra başlar.

Neyzen ney olmasa kendi mahâret-i mûsîkiyyesini izhâr edemeyeceği gibi sâmi'în dahi nefes-i ney-zende meknûz olan hakâyık-ı mûsikîyyeyi işitip anlamak zevkinden mahrûm kalır. İşte bu sebepledir ki hakâyık-ı İlâhiyye mürşidinin âyinesinde görülür ve kelâm-ı Hakk enbiyâ-yı kirâm ve varta-ı zevî'l-ihtirâm lisânlarından işitilir.

Ehlullâhtan bazıları neyin içinin boşluğunu ve hâşak u elyâftan tathîr edilmiş olmasını alâyık-ı dünyeviyye ve uhreviyyeden pâk olan kalb-i insân-ı kâmile teşbihte isâbet etmişlerdir. Ney derûnu kızgın demir ile yakılarak tathîr edilmiş olduğu gibi sâlikin derûnu da âteş-i 'aşk-ı İlâhî ile yanarak temizlenmiş bulunur. Neydeki yedi delik esmâ-i seb'a tûrlarının iktisâbıyla be-her tûrda açılan ayn-ı ma'rifete benzer. Bu gibi zevât makâm-ı mahsûslarında "men samete necâ"[53] sırrına mazhar iseler de derûnlarına nefes-i Rahmanî ta'alluk ettikte nutk-ı Hakk ile tekellüm ederler. İşte Hazret-i Pîr'in insân-ı kâmili ney'e teşbîh buyurması gibi mutâla'âta mebnîdir. Şu hâlde birinci mısrâ'ın meâlî mürşidizi dinleyeniz! Bakalım size ne söylüyor? Şeklinde bir su'âl olduğu hâlde ikinci mısrâ'ı onun cevâbı olarak iftirâk hallerinden şikâyet etmekte olduğunun beyânıdır.

Bazı 'atik nüshalarda şikâyet kelimesi birinci mısrâ'da ve hikâyet kelimesi ise ikincide yazılmıştır. Bu tarz tahrîre göre esâs ma'nâ tagayyür etmez. Yalnız neyden çıkan savt-ı şedîd şikâyete teşbîh edilmiş ve ma'nâya daha ziyâde bir kuvvet ve ulviyyet verilmiş olur. Bu takdirce mürşidin şikâyetlerini cân kulağıyla dinleyin! Çünkü onlar şikâyet değil hikâyettir, ma'nâsı çıkar.

Mürşidin şikâyet ettiği iftirâk 'âlemleri vâsıl-ı âliyullah olmuş ve makâm-ı cem'e 'urûc etmiş bulunan insân-ı kâmilin vuslâttan rücû' sûretiyle cüdâlığa ya'nî vahdetten kesrete olan seyrânıdır ki vazîfe-i irşâdı ifâ için bu cüdâlığa dû-çâr olmuştur.

Şikâyet kelimesinin isti'mâlinden maksad: Cüdâlığın hâlet-i vuslâttan daha ziyâde şiddet-i 'aşkı mûcib olduğunu beyân etmek içindir. Yoksa zikr olunduğu vechile derûnları gıll u gışş-ı mâ-sivâdan âzâde olup nefes-i Hak ile tekellüm eden 'ârifler şikâyet etmekten vârestedir. Nitekim Hazret-i Mevlânâ işbu:

Men zi-cân cân şikâyet mikûnem
Men neyem şâki rivâyet mikûnem

beyitlerinden cihet-i mezkûreye işâret buyurmuşlardır. Şu hâlde maksat: Mürşidi dinle ki sana 'âlem-i vuslâttan 'âlem-i firkate doğru gelmiş olduğu makâmları öğretsin demektir.

Mesnevîhânlar miyânında cüdâlığı 'âlem-i ervâhtan 'âlem-i ecsâma intikâle 'atfedenler olmuştur. Halbûki herkes evvel emirde ıztırârî olarak 'âlem-i ervâhtan 'âlem-i ecsâma intikâle tabî'aten mecbur olduğundan bu cüdâlık insân-ı kâmile göre değildir. İnsân-ı kâmilin cüdâlığı vusûldan sonra olan cüdâlıkdır ki cem'ül-cem

53 Kim susarsa kurtulur. Kelâm-ı Kibar

makâmıdır. Hakikatte ise cüdâlıktan ba'den ve mevki'en bir ayrılık olmayıp sıfat ve ef'âl ve esmâya ta'alluk ve ric'atten ibârettir. Cüdâyihâ kelimesinin cem'-i sigâsıyla irâd buyurulmuş olması da buna delildir. Çünkü dört nev'î cüdâlığa şâmildir. Birinci cüdâlıklar: 'Avâlim-i 'ulviyyeden 'âlem-i süfliyyeye doğru tabiî ve mukadder olan cüdâlıklardır ki bunlar sülûk eseriyle ve mürşid himmetiyle olmayıp belki ıztırârîdîr. Bu cüdâlığa herkes mahkûmdur. Yânî insân 'avâlim-i 'ulviyyeden nûranî ve rûhânî makâmâtı terk ve anasır-ı mevâlid-i 'âlemlerini tayy ederek 'âlem-i insâniyyette tevellüd etmesi ve neyin kezâlik 'avâlim-i gaybiyyeden merâtib-i zuhura ve 'âlem-i 'anâsır-ı mevâlide gelerek nebât şeklinde neyistânda neşv ü nemâ bulması işbu ıztırârî olan cüdâlıklardandır.

İkinci cüdâlıklar: 'Avâlim-i süfliyyeden tekrar 'avâlim-i 'ulviyyeye doğru insânî ve kesbî olan cüdâlıklardır ki bunlar seyr ü sülûk ve himmet iledir ve ihtiyârîdir. Bu cüdâlığa her insân nâil olamaz. Bu hâl insânın 'avâlim-i süfliyyeden yânî 'âlem-i tabâyi' ve nüfûsdan cüdâ düşerek fenâ-fillâh makâmında mevt-i irâdî ile olması ve rûhânî ve nûrânî olan 'avâlim-i 'ulviyyeye vâsıl olmasıdır ve neyin neyistânda yed-i sânî ile kıt'a yânî toprağa, 'anâsıra merbût olan kökünden kat' edilerek evvel emirde üzerinde bulunan libâs-ı süfliyyeden, kabuklardan tecrîd ve ba'dehu derûnu kızgın demir ile ihrâk olunarak gubâr ve hâşâktan tathir olunduktan ve makâmât-ı seb'adan nağme-perdâz olmak üzere revzenleri güşâd edildikten sonra nefes-i neyzeni telakkiye sâlih bir âlet-i 'aşk u mûsîkî olmasıdır.

Üçüncü cüdâlıklar: Yine 'avâlim-i 'ulviyyeden rücû'en seyr-i makâmât ile ber-minvâl-ı muharrir 'avâlim-i süfliyyeye nüzûldur ki bu hâl insân-ı kâmilin bekâ-billâh makâmında yeniden tevellüd ederek irşâd-ibâd maksadıyla taraf-ı Bârî'den 'âlem-i nüfûs u 'avâm-ı i'zâ ve tenzil olunması ve neyin sûrâhlarına temas eden her parmağın hareketine ve isti'dâd-ı mûsîkîsine göre nağme-sâz olmak üzere meclis-i uşşâkta cevelân etmesidir.

Dördüncü cüdâlıklar: Yine 'avâlim-i süfliyyeden 'avâlim-i 'ulviyyeye ıztırârî olarak ric'at eylemektir ki bu hâl mürşid-i kâmilin ve vefât-ı sûrî ile tebdîl-i câme-i hayât etmesi ve neyin kırılıp çürüyerek toprağa rücu' eylemesidir.

İşte insân-ı kâmilin hikâye ve tebliğ edeceği cüdâlıklar bunlar olup yalnız 'âlem-i ervâhdan olan cüdâlık değildir. Çünkü böyle olmuş olmasaydı cüdâyihâ sûretinde cem' olarak îrâd buyrulmaz idi.

Mesnevihânlardan ba'zı ekâbirin bu cüdâlıkları yalnız 'avâlim-i 'ulviyyeden cüdâlık gibi tefsîr ve beyân buyurmaları mühimce esrâr-ı tarikattan olan mevâdd-ı mesrûdeyi 'ayân etmek istemediklerindendir. Yoksa bilmediklerinden değildir. Şu kadar ki: Ba'zıları bu cüdâlıkları sâliklere vâkî'a olan tecellî-i berkîden sahv hâline rücû'a atfetmişler ve şikâyeti o an tecellîde hâsıl olan telezzüz-i rûhâniyyeden iftirâk ve mahrûmiyyete ceml eylemişler ise de bu tefsîr hakikattan ba'îddir. Zirâ tecellî-i berki mübtedî ve sâliklere mahsûstur. Buradaki neyden murâd ise insân-ı kâmildir. İnsân-ı kâmil dâimâ huzûrdadır. Onlar beşer olmakla beraber beşeriyyetten mücerrettir.

"Ellezinehüm 'alâ salâtihim dâ'imûn"[54] âyet-i celîlesi bu gibi zevâtın huzûr-ı dâimîde bulunduklarının delilidir. Eğer beşeriyyet-i dâimeye mâni' olup kümmel-i evliya-i dâimeyye mâni' olup kümmel-i evliyâullah dahi ancak tecellî-i berkîden başka bir şeye nâ'il olmasaydılar. Hazret-i Fahr-i 'Âlem sallalahu te'âlâ aleyhi ve sellem Efendimiz Hazretleri, "Allahümme es'elüke'n-nazara ilâ vechike'l-kerîm ebeden dâ'imen sermeden"[55] buyurmazlardı. Çünkü hâşâ muhâli talep etmiş olacaklar idi. Binaenaleyh Hazret-i Pîr'in cüdâlıklardan maksad-ı 'âlîleri vahdet ve kesret yüzünden vaziyet-i insâniyyeyi yanî insânların nerelerden düşmüş ve nerelere doğru seyr ü sefer etmesi muktezâ bulunmuş olduğunu bildirmek olup, yalnız 'âlem-i ervâh gibi 'avâlim-i 'ulviyyeden bir 'âlemi veyahût tecellî-i berkî gibi ahvâl-i sülûkdan bir hâli beyân için olamaz. Kendileri câmiü'l-cem' olduklarından yalnız bir cihete atfen maksad-ı mürşidânelerini tefsîr etmek hâ'iz değildir.

(28.sayı)

"Kez neyistân tâ merâ bübrîde end
Ez nefirem merd ü zen nâlîde end"

Tercüme: Beni kamışlıktan kestiklerinden beri feryâdımdan erkek ve kadın müte'essir ve nâlândır.

Şerh: Bazı mesnevîhânlar neyistândan maksad 'avâlim-i ulviyye ve 'avâlim-i ervâhtır, demişlerdir. Bu tefsir birinci mısra'daki cüdâlıkların 'âlem-i ervâhtan ayrılmaya 'atfedilmesi nokta-i nazarından her iki beyit meâlini yek-diğeriyle mezc etmek içindir. Hâlbûki kamışlığı 'âleme teşbih etmekte isâbet yoktur.

Hazret-i Mevlânâ'nın sâhib-i kemâlât olduğu bedîhîdir. Binaenaleyh âsâr-ı 'aliyyesinde cihet-i câmi'a ile kemâlât aramak lâzımdır. Teşbihâtta dahi kemâlât-ı hârikulâdesini görmeğe çalışmalıdır. İşte bu sebepledir ki: Muharrir-i hakir, neyistânın 'âlem-i ervâha veyâhût herhangi bir 'âlem-i 'ulviyyeye teşbîhinde münâsib göremem. Çünkü: Evvelâ neyistân, 'âlem-i süflîde dünyâda 'aynen ve hissen mevcûttur. 'Âlem-i ervâh ise 'âlem-i süfliyyeden değildir ve dünyâda hissen ve 'aynen bulamaz. Sâniyen neyistân, bir sâzlık, bir otluktan yânî ecsâm-ı keşifeden ve kamışlar 'adî bir nebâttan ibârettir. Hattâ nebâtât miyânında mühim bir mevki'i yoktur. Çünkü ne râyiha verir çiçeği ve ne de yenir meyvesi vardır. 'Âlem-i ervâh ise 'âlem-i emirdendir, 'ulvîdir. Rûhlar birer seyyâre-i tayfadır. Şu halde neyistânı yalnız kesret ma'nâsı ifade etmesinden dolayı 'âlem-i ervâha teşbih etmek ve rûhları birer heyûlâ-yı mücessem gibi kamışlara benzetmek bir hüsn-i teşbih sayılamaz ve Hazret-i Pîr gibi bir sâhib-i kemâla 'atfolunamaz. Sâlisen "ney" zâhiren neyistânda neşv ü nemâ bulan müte'addid kamışlar miyânından yed-i üstâda mülâkî olmuş ve oradan kat' edilerek derûnu tathîr edilmiş de telleri sarılarak baş pâresi giydirilmiş bir kamıştır. Şu hâl esâsen hakîkatte mevcûd ve meşhûddur. Teşbîh veyâhût tasavvur değildir. İnsân-ı kâmil de aynen böyle olarak yanî bir şehirde yetişmiş müte'addid insânlar miyânında iken yed-i mürşide vusûl bulmuş ve kalbi tasfiye edilerek ilbâs edilmiş ve tâc giydirilmiş bir zattır. Binaenaleyh böyle tamamı tamamına yek-diğerine kâbil-i tatbik olan iki hâl birbirine teşbîh edilmeyip de "ney" neyistândan yanî otlar miyânından ayrılarak meclis-i 'uşşâka

---

[54] Onlar ki namazlarında devamlıdırlar (ihmal göstermezler). 70.23

[55] Allah'ım!Ben cemaline devamlı, ebedî ve sonsuza kadar bakmak isterim. Hadis-i Şerif

gelmesinden müştekî farz etmek, hâşâ, mürşideyn-i kirâmı makâmât-ı 'âliyyeye nâil olduktan sonra nefs-i emmâre menzilinden müştekî ve o menzilin hâli olan fısk u fücûra arzû kişi 'add etmek olup bu nokta-i nazarda dahi neyistân 'âlem-i ervâha benzetilemez.

Hakîkati böyle uzak yerlerde aramaktan ve teşbîhi bir cihete haşr ederek 'ulviyyet-i Mesnevîyi zâyi' etmekten ise yukarıda geçen şekillerde gösterildiği üzere insân-ı kâmilin 'avâlim-i 'ulviyye ve süfliyyeden iftirâk hâlleriyle "ney" in kezâlik 'avâlim-i mezkûreden hakîkatte mevcûd olan iftirâk hâllerini yek-diğerine teşbîh etmek hakîkat-i insâniyye nasıl 'ilm-i ezelîde mevcût ve mukadderâtı levh-i mahfûzda menfûş ise hakikat "ney"in dahi aynı sûrette mevcût olup insân na'l-i mebde'î olan 'avâlim-i 'ulviyyeden rûhen nüzûl ile rû-yi zemînde tevellüd ediyor ise neyin dahi kezâlik mebde'î olan 'avâlimden nüzûl ile, yani levh-i mahfûzda kendisinin hangi neyistânda tenbüti mektûp ise ol sırra mazhar olarak rû-yı zemînde zuhûr ile, insânın 'âlem-i beşeriyyette mürşidi vâsıtasıyla alınarak ıslâh olunması gibi kamışın dahi neyistândan üstâdı ma'rifetiyle kat' edilerek i'mâl edilmesi ve insânın kesb-i kemâlât ile fenden neşr-i kemâlât etmesi gibi neyin de neşr-i 'aşk etmesi yek-diğere teşbîh edilmek elbette diğer teşbihâta vücûh-i müreccah u mükemmel olur.

Şurası nazar-ı dikkaten kaçırılmamalıdır ki bir insân-ı kâmilin nasıl dünyâya ve 'anâsıra meylinden yânî nefs-i emmâreden kurtulmasından şikâyet etmesi tasavvur olunamaz ise de "ney" de neyistândan yânî 'anâsıra merbûtiyyetten kurtarılarak 'uşşâk menzilinde ünsiyyet peydâ etmesinden dolayı şikâyet ettirilmesi câiz olamaz. Evvelce insân-ı kâmilin cüdâ düştüğü makâmlar nazar-ı dikkate alınarak ona göre neyin iftirâk makâmlarını da ta'yin etmelidir.

İnsân-ı kâmil evvelâ nereden cüdâ düştü? 'Avâlim-i 'ulviyyeden değil mi? Ney de tabiî ki böyle olan ' avâlim-i 'ulviyyeden cüdâ düştü. İnsân-ı kâmil sâniyen nerede tevellüd ve zuhûr etti? 'Âlem-i süfliyyede, falan şehirde. Ney de aynen böyle 'âlem-i süfliyyede falan neyistânda neşv ü nemâ buldu. İnsân-ı kâmil nasıl insân-ı kâmil oldu? Mürşidi onu cem'iyyet-i beşerriyeden kat'-ı 'alâka ederek ve ahlâkını tasfiye ederek makâm-ı vuslâta erdirdi değil mi? Neyde dahi aynen bu hâl vâkıa oldu. Üstâdı onu neyistânda kat'-ı 'alâka ettirerek ve derûnunu tasfiye ederek makâm-ı 'uşşâka erdirdi.

İnsân-ı kâmil el-yevm hangi cüdâlıklardan hikâyet ve şikâyet eder? Vuslât hâllerinin lezzetinden hikâyet ve iftirâk hâllerinin şiddetinden şikâyet eder değil mi? İşte Ney dahi aynı vuslât hâllerinden hikâyet ve aynı cüdâlıklardan şikâyet eder.

Aman! Bu vuslât hâlleri ve cüdâlık makâmları nasıldır ve nereleridir?

Ney yânî Hazret-i Pîr'i dinle de sana öğretsin. Şu hâlde mısra'-ı evvelin mazmunu: Ben 'âlem-i tabî'at ve ecsâmda bulunan insânlardan iken mürşidim oradan kat' ederek menâzil-i sülûkdan imrâr yânî nefsi tezkiye ve kalbi tasfiye eyledikten sonra vâsıl-ı 'aliyullâh kıldı.

Şimdi neylik yânî mürşidlik sıfatı iktisâb ederek nefs-i Rahmâni derûnuma ta'allukla çıkan sadâdı yânî kendimden tecellî eyleyen sıfat ve ef'âlden havâss ve 'avâm müte'essîr ve müstefid oluyor demektir.

İkinci mısra'daki merdden maksad, meclis-i ünsiyyet ve rûhâniyette bulunan havâss ve zenden murâd 'âlem-i enfes ve tabâyi'de olan 'avâmdır. Hakikaten izn-i Hakk ile müteharrik ve mütekellim olan mürşid-i kirâmın ef'al u akvâlı 'avâm ve havâsa gayr-ı ihtiyârî olarak te'sîr eder ve onlar esbâbını bilmedikleri hâlde mürşidin derûnunda tecelli-âver olan hâlet-i 'aşka dil-beste olurlar. Şu hâlde bir neyzeni istimâ' eden 'avâm u havâs da aynı sûretle mevcûttur. Yanî mûsikîden bî-behre olan 'avâm "ney" den sudûr eden negamât ve makâmât-ı mûsîkiyyeyi ve ihtizâzât-ı elhâniyyeyi bilmedikleri hâlde güzel bir şey terennüm edildiğini hissederek mütelezziz oldukları gibi havâss yanî erbâb-ı mûsîkî "ney"den sudûr eden terennümât-ı âhenk-dâra ve neyzenin iktidâr-ı mûsîkiyyesine hayrân olarak takdîr-hân olurlar.

İşte neyin iftirâktan olan şikâyeti kamışlıktan kat' edilmesinden mütehassıl şikâyet olmayıp meclis-i 'aşktan hasbe'l-irşâd âlem-i fırkata ric'at etmesinden hâsıl olan hicrân-ı 'aşktır ki bu 'aşkın te'sîrâtı kendisini dinleyenlerde dahi görülür. Çünkü herkes ney değildir ki doğrudan doğruya nefes-i Rahmânî derûnlarına ta'alluk edebilsin.

Binaenaleyh o nefes-i Rahmâniyyeden hısse-mend olmak isteyenler neyden sudûr eden hevâ-yı âhenk-zârı cân kulağıyla dinleyip eylediği hikâyâtı anlamaya çalışmak lâzım gelir.

Sîne hâhem şerha şerha ez firâk
Tâ begûyem şerh-i derd-i iştiyâk

Tercüme: Zahm-ı iftirâk ile parça parça olmuş bir kalp isterim ki derd ve 'aşkın ne olduğunu ona şerh ve tavzîh edeyim.

Şerh: "Mâ vesa'nî erzî velâ semâ'î velâkin vesa'nî kalbü 'abdi't-tekâ"[56] hadis-i kudsiyyesine mazhariyetle tecellî esmâ ve sıfat ve ef'âli istiâba müsâ'id olan kalb-i 'ârifdir.

Fırâktan maksad, tecellî-i Celâlîdir ki menzil-i cemâlden vukû' ric'atta zuhûr ederek kalb-i 'ârifi şerha şerha eder. Yânî esmâ ve sıfat ve ef'âl gibi kesret zahmlarına dü-çâr eyler. Binaenaleyh mazmûn-ı beyit: Ney gibi sinesi nefes-i Rahmâniye istî'âbe müsâ'it ve nefha-i vahideyi müte'addid şerhalardan ızhâr ile nagamât-ı gûnâgûn irâ'e etmek için derûnu yanmış, şerha şerha olmuş bir zât ister ki âteş, kesret ve fırkatle hâlet-i 'aşkı yanî yanmak, yakılmak, vuslat ve fırkat-i vahdet ve kesret gibi tecelliyâtı şerh edeyim. Ve bu sûrette Celâlim Cemâlime hayrân ve Cemâlim Celâlim için nâlân olsun demektir.

Herkesî kû dûr mând ez asl-ı hîş
Bâz cûyed rûzgâr-ı vasl-ı hîş

Tercüme: Her kimse ki kendi aslından uzak düşmüştür. Vuslâtı zamanını tekrar arar.

---

[56] Bizim için yeryüzünü ve gökyüzünü genişlet; fakat takva sahibi kul olarak kalbimizi genişlet. Hadis-i Kudsî

Şerh: "Küllü şeyin hâlikün illa vechehu lehü'l hükmü ve ileyhi türce'ün"[57] âyet-i kerimesi mûcibince makâm aksâ-yı ric'at olan menzil-i vech-i İlâhîdir. Şu hâlde herkesin asl-ı hakîkîsi vechullah yânî menzil-i Cemâldir. Bu menzilden dûr kalan yani menzil-i Celâle nüzûl eden herkesin ân-ı vuslâtı temâşâ-yı Cemâli tekrar arayacağına şüphe yoktur.

İnsân-ı kâmil ki 'âlem-i cemâlden menzil-i celâle, makâm-ı vuslât ve ehâdiyetten mahall-i fırkat-ı kesrete hasbe'l-irşâd nüzûl etmiştir. Dâimâ kendi ric'at ve vuslât menzilini arar. Çünkü kendi aslını aramak ve ric'at iştiyâkında bulunmamak için aslının ve menzil-i ric'atın ne ve neresi olduğunu bilen onu behemehâl arar.

Kaba bir temsil vardır. "Karındaştan karın daha yakındır" derler. Bundan maksad insâna en sevgili olan şeyin kendi özü olduğunu beyân etmektir. Demek ki herkes en ziyâde kendi kendini sever. Hâlbûki kendi kendini bilir ve kendi özünün ne olduğunu anlar ise kendisini cezb eden 'aşkın ne olduğunu anlar.

Şurası cây-ı izâhdır ki kendi kendini sevmek kendi nefsini sevmek değildir, çünkü nefsini sevmek arzûsunu ya'nî yiyip içmek gibi ef'âli sevmektir. Rûhunu sevmek, rûhun arzûsunu yani 'âbidlik ve hâmidlik gibi sıfat sevmektir. Kendi kendini sevmek ise zâtını yani vech-i hakîkîyi sevmektir. İşte bu sırrı bilmiş ve "men 'arafe" dershânesinde tahsî l görmüş olanlar kendi kendine vâsıl oldukları zamânı ararlar.

Men beher cem'iyyetî nâlân şudem
Cüft-i bed-hâlân u hoş-hâlân şudem

Tercüme: Ben her mecliste nâle-sâzım, ahvâli gerek hoş ve gerek fenâ kimselere tesâdüf ettim ise onlara eş oldum.

Şerh : Cem'iyyetten murâd 'avâlimdir. Hoş-hâlân 'avâlim-i 'ulviyye ve bed- hâlân 'avâlim-i süfliyyedir.

Mahsûl-ı beyit: Ben bezm-i vuslattan cüdâ düştükten sonra 'avâlim-i gayr-i mütenâhiyyede seyrân ettim. Bazı kere 'avâlim-i süfliyyedeki: 'avâlim, mevâlid ve 'anâsırdır. Bunlardan hangisinde bulundumsa onun ile eş olarak imtizâc ettim. Bu sebebledir ki el-yevm hangi mecliste bulunsam feryâdıma devam ederim. Ol mecliste ister bed-hâlân olsun ister hoş-hâlân meclis bulunsun benim vazîfem te'sîr-i 'aşk ile nâlân olmaktır. Ol meclis hoş-hâlân-ı meclis ise sana ney-i bend-i sudûr eden nagamât-ı 'aşktan mütelezziz ve müstefid olurlar. Bed-hâlân-ı meclis ise istifâdeden mahrûm kalırlar.

Hakîkaten insân-ı kâmil ki: Her 'âlemde seyrân ederek onlar ile imtizâc etmiştir. Dâimâ te'sîr-i 'aşk-ı İlâhî ile nâtık olarak neşr-i hakâyık etmekte bulunmuştur. Böyle zâtlar için hoş-hâl ile bed-hâlân olan birdir. Daha doğrusu ne hoş hâl vardır ne bed hâl. Hoş-hâllilik ve bed- hâllilik bulunulan 'âlemin te'sîridir ki zâhirde öyle görünür.

---

57 O'nun zatından başka her şey yok olacaktır. Hüküm O'nundur ve siz ancak O'na döndürüleceksiniz. 28. 88

Mescid ü meyhânede çağırırım dost dost
Ka'be vü büthânede çağırırım dost dost

Beyti mazmûnunca insân-ı kâmil her mekânda dostu çağırmaktadır. Etrafındakiler onun feryâdını o meclisin hâli te'sîrinden zannederler. Hakîkatte feryâdının neden ileri geldiğini bilmezler.

Herkesî ez zannı hod şüd yâr-i men
Ve'z derûn-ı men necüst esrâr-ı men

Tercüme: Herkes kendi zannınca benim yârim olduysa da derûnumdaki esrârımı anlayan bulunmaz.

Şerh: Herhangi mecliste bulundumsa herkes beni kendi 'ayârında görerek kendilerini benim yârim ve nazirim zannettiler. Hâlbûki bunların bu zannları kendi hiss ve irfânları hudûdu dâhilinde kalıp hakikate karîb olmadı. Çünkü hiçbir kimse benim derûnumda tecelli olan esrârı taharrîye çalışmadı, demektir.

Meselâ: Mescitte bulunanlar insân-ı kâmilin oradaki âh u vâhını namâzın tesirinden zannettiler ve her iki meclis sâkinânı kendisine yâri oldu. Yani mescittekiler ne musallî-âdem-i te'sir-i salât ile âh ediyor, diyerek kendisine muhabbet ettikleri gibi meyhânedekiler de ne rind-meşreb zât meyin te'siriyle feryâda başladı diyerek teveccüh gösterdiler. Hâlbûki o zâtın feryâdı ne te'sir-i salâttan ne de te'sir-i meyden idi. Her iki meclis sana neyi insân-ı kâmile kendi hâlleri üzerine nazar ettiklerinden onun derûnundaki hâli müşâhede edemediler. Eğer kendi hâllerini terk edip de onun hâlini cüst ü cû edeydiler hakikati anlamaları kâbil idi ve insân-ı kâmilin derûnunda tecellî eyleyen sadâ-yı Hakk'ı gûş etmek mümkün olur idi.

Sırr-ı men ez nâle-i men dûr nîst
Lîk çeşm ü gûş râ ân nûr nîst

Tercüme: Benim sırrım feryâdımdan uzak değildir, lâkin göz ve kulakta o nûr yoktur.

Şerh: **"**El-insanu sırrı ve innâ sırruhu"[58] hadis-i kudsiyyesi mûcibince insân-ı kâmilin sırrı sırr-ı İlahîden ibârettir. Bu sûrette nefhâ-i insânî nefhâ-i Rahmâniyedir. "Vemâ remeyte iz remeyte velâkinnellahe remâ"[59] âyeti celîle mazmûn-ı kerîmine tevfîkan "remeye" fi'ili "nefeha" fi'iline tatbîk edilirse, insân-ı kâmil nefhâ ettiği zamân o nefhâyı kendisi etmeyip Cenâb-ı Hakk'ın edeceği kaziyyesi zâhir olur. Şu hâlde mahsûl-i beyit: Benim sırrım nasıl sırr-ı İlâhî ise nâlem ya'nî nefhâm dahi nefhâ-i İlahîyyededir, lâkin benim benliğimi yani sırrımı sen gözün ile göremeyeceğin gibi nefhâ-i İlâhiyyeyi de kulağınla işitemezsin, demek olur. Yani sırrım nasıl nâlemde uzak değilse basar ve sem' sırlarım dahi senin gözün ve kulağından uzak değildir. O nâleyi eden nasıl sırrım ise işitecek dahi yine sırrımdır demektir.

---

58 İnsan sırdır. Ben de onun sırrıyım. Hadis-i Kudsî

59 Attığın zaman da sen atmadın, fakat Allah attı (onu) 8.17.

Hazret-i Pîr'in çeşm ü gûşda o nûr yoktur demesi 'avâmın çeşm ü gûşuna göredir. Ya'nî benim gözüm ve benim kulağım duyanlara göredir ki bu suretle Hakk görülmez ve kelâm-ı Hakk işitilmez. Hâlbûki insânın kendi basarı olmaz da Hakk'ın basar sıfatı mevcût olur ise Hakk kendi kendisini 'ayân görür.

Ten zi cân ü cân zi ten mestûr nîst
Lîk kes râ dîd-i cân destûr nîst

Tercüme: Cism rûhtan rûh cisimden mestûr değil ise de rûhu görmek için kimseye ruhsat yoktur.

Şerh: Rûh cisim derûnunda mahfûz olmadığı gibi cisim dahi cân için zarf değildir. Cism rûhun ve rûh dahi cismin aynı olmakla beraber gayrı da değildir. Binaenaleyh hayy sıfâtına mazhar olan bir kimsenin cismini gören rûhunu ve rûhunu gören cismini görür. Çünkü bu gibi kimselerin cismi rûh ve rûhu cisim olmuştur. Mevt-i zâhiri ile cesetleri mahv olmayacağı gibi rûhları dahi cesedi terk etmez yalnız sıfatı tebeddül eder. "Velâ tekûlû limen yektelu fi sebîllillahi emvâtün bel-ahyâ'un velâkin lâ-teş'urûn"[60] âyet-i kerimesiyle "el-mü'minûne lâ yemûtûne bel yenkulûne min dâri'l-fenâ ilâ dâri'l-bekâ"[61] hadis-i şerîfi buna delîldir.

(29.sayı)

Şu hâlde cismi nazar-ı hakîkatle gören rûhu göreceği gibi rûhu rûhuyla bilen cisminin sırrını anlar. Rûhu baş gözüyle görmek isteyen 'avâmın önüne dâimâ "len terâni"[62] perdesi çekilir. Lisân-ı zâhiri ile sû'al edenler **"**er-rûhu min emri Rabbî"[63] cevâbından başka bir şeyi söylenmez.

Hazret-i Mevlânâ'nın maksad-ı 'âlîleri rûh ile cismin yek-diğerinden ayrı ve gayrı bir şey olmadıklarını bi'l-beyân bunları görmek ve anlamak için dîde-i basiret lâzım gelip çeşm-i zâhir ile görmeğe destûr olmadığını ayân etmektir. Şu kadar var ki rûhu cisimden hâriç başka bir seyyâle-i latife zannedip insânların bunu görmek hâssasından mahrûm kaldıkları iddi'âsında bulunanlar dahi olduğundan işbu beyit ile bu gibi iddi'âları cerh eder.

Âteşest in bâng-ı nây ü nîst bâd
Her ki în âteş nedâred nîst bâd

Tercüme: Bu nâyın sadâsı âteştir hevâ değildir. Her kim âteşi anlamazsa yok olsun.

Şerh: Âteşten maksat te'sîr-i 'aşk-ı İlâhîdir ki ehl-i tasavvuf buna cezbe derler. "Cezbetün min cezebâti'r-rahmani tevâzâ 'amele's-sakaleyn"[64] âyet-i celîlesi[65]

---

[60] Allah yolunda öldürülenlere 'ölüler' demeyin. Bilakis onlar diridirler. Lâkin siz anlayamazsınız. 2. 154

[61] Müminler ölmezler, bilakis fani dünyadan baki olan dünyaya nakl olunurlar. Hadis-i Şerif

[62] Beni göremezsin. 7.143

[63] Ruh Rabbimin emrindedir. 17.85

[64] Allah korkusuna kapılarak yapılan (Rahmandan gelen) cezbe insanların ve cinlerin amellerine müsavidir.

mûcibince bu âteşten tecellî eyleyen bir şerârenin bahs ettiği ecr-i 'amel sakaleyne müsâvi olur. Binaenaleyh bu âteş yalnız yakmak hâssasını hâiz olan 'anâsırdan bulunan âteş demek değildir. Çünkü hevâ dahi 'anâsırdan ma'dûd olduğundan aralarında 'unsurriyet nokta-i nazarından bir fark görülemez ve Hazret-i Pîr'in "hevâ değildir âteştir" buyurması mantıka gayr-ı muvâfık gibi gelir. Hâlbûki bu âteşten maksad tecellî-i 'aşk-ı İlâhî olup işbu 'aşk-ı İlâhî mâ-sivâyı yakarak mahv etmek hassasını hâiz olmasından ve âteşte dahi yakıcılık hassası bulunmasından dolayı âteşe teşbîh edilmiştir.

Şu hâlde mahsûl-i beyit: Nâyın âhengini bir nefes ve sadâdan ibâret zannetmeyin, o âteştir. Yani âteşte nasıl te'sîr etmek ve yakmak hassası varsa o sadâda dahi kezâlik te'sir etmek yakmak hassası vardır. Âteş temâs ettiği kaba te'sîr ederek derûnundaki cismi yakar ve sadâsı ise kalbe te'sîr ederek mâsivâyı yakar. İşte sadânın hiç olmaz ise bu te'sîr anından yani 'aşk-ı İlâhînin derece-i süflâsı olan neş'e-i kalbden mahrûm olan kimseler için artık necâtı mümkün olmadığından bunlar cemâdât mesâbesinde kalsınlar demektir. Nâyı mürşid-i kâmile teşbih etmek nokta-ı nazarından beyt-i mezkûrun ma'nâsı: Mürşid-i kâmilin lisânında sudûr eden kelimâtı lâf ü güzâf zannetmeyin ki o kelimâtın her bir âteş-i 'aşk-ı İlâhîden münteşir birer şerâre-i pür-nûrdur. Düştükleri kalpte gubâr-ı mâ-sivâya bakarak, tecelliyât-ı nûriyyeye sebep olur. Duygudan mahrûm olan yani insân-ı kâmilin kelimât-ı hakâyık-nisârından haz duymayan " summün bükmün 'umyun fehüm lâ- yerci'ûn"[66] sırrına hedef olmuş biçâregândır.

Âteş-i 'aşkest ke'ender ney fütâd
Cûşiş-i 'aşkest ke'ender mey fütâd

Tercüme: Nâyın derûnuna düşen âteş-i 'aşk olduğu gibi şarâbın derûnuna düşen de cûşiş-i 'aşktır.

Şerh: Âteşten murâd, 'aşk-ı İlâhî ve cezbe-i Rahmânî olduğu beyt-i sâbıkta söylenmişti. İşte o cezbe-i Rahmânî'dir ki evvel-emirde nâyın yani mürşîd-i kâmilin derûnuna düşerek oradan te'sîrâtı mürîdâne ilkâ olunur. Binaenaleyh insân-ı kâmili insân yani mürşid eden ve onu mürîde mukârin kılan ve mürîdi mürşide münkâd eden hep o 'aşk âteşinin te'sîridir. "Mey"den maksad 'ilm-i ledünnîdir. Şu hâlde şarâb-ı zâhirde nasıl tenvîr-i harâret var ise yani şarâbı içen harâret kesb ederek neş'e-i nûr ise 'ilm-i ledünnîden yek- cü'râ-nûş eden pür-harâret kesilerek mütelezziz olur. Mürşidin derûnundan kalb-i mürîde ilkâ olunan esrâr nasıl füyüzât-ı 'aşkiyye ise mürîdin kalbinde kendisine telkin edilen 'ilm-i ledünnîden mütehalli-neş'e dahi sekr-i 'aşkîdir. Mürîdin bu sekrden mahv hâline geldiği zamân kesb ettiği 'irfânı anlar ve 'aşkın te'sîr-i şifâ-bahşâsına hayrân kalır.

Fuzûlî'nin,

'Aşktır ol neş'e-i kâmil ki andandır müdâm

---

65 Metinde her ne kadar âyet-i celîle olarak ifade edilmişse de, bu söz daha çok tasavvufî bir ibare olarak kabul edilmektedir.

66 Onlar sağırlar, dilsizler ve körlerdir. Bu sebeple onlar geri dönemezler. 2.18

Meyde tenvîr-i harâret neyde te'sîr-i sadâ

beyti işbu beyt-i şerîfin 'aynen tercümesi gibidir. Mecâz hakîkatın âyînesidir derler. Ma'nâ sarf-ı mecâzî olarak, murâd edilse dahi 'aşkın te'sîri yine inkâr olunamaz. Meselâ: 'Aşk-ı mecâzî ile hasta-dil olanlara sadâ-yı 'ney' âteş gibi te'sîr eder. Çünkü te'sîr sadâda değil 'aşktadır. Kezâlik şarâb-ı zâhir ile sarhoş olanlara sadâ-yı mûsîkî ziyâde te'sîr eder. Bunda dahi te'sîr şarâbda değil 'aşktadır. Hâlbûki saz duymadan neş'elenmiş ve şarâp içmeden sarhoş olmuş çok kimseler vardır.

(30.sayı)

Ney harîf-i her ki ez yârî bürîd
Perdehâyiş perdehâ-yi mâ bürîd

Tercüme: Ney yârinden gelip ayrılan her kimsenin yâr-ı vefâdârıdır. Onun perdeleri bizim perdelerimizi yırtmış ve ref'etmiştir.

Şerh: Dünyâya gelen bir insân için evvel-emirde en sevgili olan şey dünyâ ve mâfihâdır. Yani bulunduğu hâne ile etrafındaki ebeveyn ve akâribi ve yediği ve içtiği şeylerdir. İşte mısrâ'-ı evveldeki yârdan murâd bunlardır. Şu hâlde bir mürîd yârinden ayrılırsa yani lezâiz-i dünyeviyyeyi terk ederse ona ney yani mürşid-i kâmil yâr-i vefâdâr olur ve o nâyın perdeleri ki yedi 'adettir. Mürşid-i kâmilin hâiz olduğu makâmât-ı seb'âya işârettir. İşte mürşidin menzil-i vuslattan rücü'an 'avdetinde taraf-ı Bâriden kendisine ilbâs edilmiş olan esmâ ve sıfât perdeleri mürîdin etvâr-ı seb'adan imrârına ve gözünün ve basîretinin ve 'akl u ferâsetinin ve kalb ve rûh ve sırrının perdelerinin ref' edilmesine sebep olur. Bu sûrette mürîd kendini görür ve "men 'arefe" sırrını bilir.

Hem çü ney zehrî vü tiryâkî ki dîd
Hem çü ney demsâz u müştâkî ki dîd

Tercüme: Ney gibi zehir ve panzehiri kim gördü? Ney gibi refîk ve müştâkı kim gördü?

Şerh: Ney ki esâs hilkâti i'tibârıyla bir kamıştan ibârettir. Ney olmak için evvelâ derûnu tîğ-ı âb-dâr ile delinmiş ve âteş-i sûzân ile dağlanmış ve muahharen devâ-yı zeyt ile yağlanmış ve la'âb-ı feyz ile ıslanmıştır. Ney gibi mürşid dahi 'anasırdan mahlûk bir insân iken mezâhim-i dünyeviyye ve mücâhede-i nefsiyye zehrini nûş etmiş ve muahharen tecellî-i hakâyık ve ma'rifet-i dakâyık tiryâkine de nâil olmuştur. Binaenaleyh mürşid gibi kazâ vü kader ve hayr u şer esrârına vâkıf olan kim vardır? su'âlini irâddan maksad: Tiryâk u zehr yani hayr u şer esrârını bilen ancak mürşidlerdir. Öğrenmek ister isen onlara mürâca'at et demektir.

Mısra'-ı sâni ki mürşid gibi insâna bir muhibb-i vefâ-güster ve refîk-i iştiyâk-perver kim gördü? Tarzında kezâlik bir su'âldir. Mürşidîn-i kirâm öyle birer refîk-i sadâkat-ittisâmdır ki onlar da mürşidlere müştâkîdir. Zâhirde mürîd mürşid arar. Hâlbûki bâtında asıl mürşiddir ki mürîd arar demektir.

Ney hadîs-i râh-ı pür-hûn mîkuned
Kıssahâ-yı 'aşk-ı Mecnûn mîkuned

Tercüme: Ney kanlı yolun vasfını söyler ve Mecnûn'un hikâyelerini beyân eder.

Şerh: Râh-ı pür-hûn tarîkattan ibârettir. Ma'lûmdur ki tarîkat râh-ı mücâhededir. Mücâhede yolu ise bi't-tab' kanlı olur. Hazret-i Pîr'in tarîk-i mücâhedeyi râh-ı pür-hûn ibâresiyle tavsîf ve teşbîh etmesi tarîk-i mücâhedenin dehşet-âver olduğuna işârettir. "Reca'nâ mine'l-cihâdi'l-asgar ile'l-cihâdi'l-ekber"[67] hadîs-i şerîfinin me'âl-i münîfi dahi râh-ı mücâhedenin cenk-i zâhirîden daha ziyâde pür-hûn olduğunu i'lâm eder. 'Aşk, râh-ı pür-hûnu kat' eden mücâhede 'arz olan halet-i cezbedir. Mecnûn, meczûb demektir. Şu hâlde ma'nâ-yı beyt: İnsân-ı kâmil tarîk-i mücâhedenin usûl ve erkânını ve bu tarîkte edilen kanlı mücâhedelerin neticesindeki fütûhât-ı ma'neviyyeyi ve meczûbların yani o yolda istilâ-yı 'aşk ile yolu ve düşmeni ve mücâhedeyi unutmuş olanların 'aşk hikâyelerini yani tecelliyâtın esrârını öğrenir demektir.

'Aşk yolu belâlıdır her kârı cefâlıdır
Cândan ümîdin kes cânâna irem dersen

Beyti mısdakınca cânından ümîd kesmeyenler bu râh-ı pür-hûnda seyr ü sefer edemez ve cânâna eremez. Fuzûlî'nin söylediği,

Gerçi cânândan dil-i şeydâ için kâm isterem
Sorsa cânân bilmezem kâm-ı dil-i şeydâ nedir.

İşbu beyt 'aşkın derece-i istilâsını gösterir. Yani bu yolun 'âşıkları kendilerini ve hâlet-i 'aşklarını unutmuş olurlar. Hazret-i Pîr'in 'Aşk-ı Mecnûn kelâmı bu hâl-ı mürîd ve muhtasar olarak bir sûret-i icâz-kârânede beyân eder.

Mahrem-i în hûş cüz bî-hûş nîst
Mer zebânrâ müşterî cüz gûş nîst

Tercüme: Bu 'aklın mahremleri 'akılsızlardan başkaları değildir. Nitekim lisân için kulaktan başka müşteri olmaz.

Şerh: Hûşdan maksad marifetullahtır. Bî-hûş dahi 'âşık-ı meczûblardır. Şu hâlde ma'nâ-yı beyt mahrem-i esrâr-ı ma'rifet olanlar bî-hûşlar yani ma'rifet-i nefsden azâde bulunanlardır. Nasıl ki kelâmı istimâ'a tâlip olan kulaktır, sâ'ir a'zâ değildir, demek olur. "Yebne Âdem innemâ 'arefenî men 'arefe nefsehu ve innemâ vecednî men tereke nefsehu..."[68] hadis-i kudsîsi mûcibince nefsini bilen Rabbini bileceği gibi nefsi terk eden yani bi-hûş olan Rabbini bulur ve maksat-ı a'lâya nâ'il olur. Cenâb-ı Hak mahlûkatının her birine bir nevi' kabiliyyet ve isti'dâd ihsân buyurmuştur.

Meselâ görmek hâssası göze ve işitmek hâssası kulağa bahş edilmiştir. Nutk-ı Hakk'ı istima' için kulak lâzımdır. Diğer a'zâ ne kadar derece-i kemâlde olsalar da nutk onlara tesîr etmez. Binaenaleyh Hazret-i Pîr'in lisâna müşteri ancak kulaktır,

---

[67] Biz küçük cihattan büyük cihata döndük. Hadis-i Şerif

[68] Ey Âdemoğlu, kuşkusuz nefsini tanıyan Rabbini bilir. Nefsini terkeden de beni bulur. Hadis-i Kudsî

buyurmaları kabiliyyet ve isti'dâdı beyândır. 'Akla ermek için 'akılsız olmak lâzım geldiği gibi nefsi bilmek için dahi nefsini unutmak icâb eder. Lâkin bu şeref kulağın işitme kabiliyyeti gibi isti'dâd-ı fıtrıyye muhtaçtır. Cenâb-ı Hak 'akl-ı ma'âşdan tecerrüd etmek isti'dâdını bir kuluna ihsân buyurursa o zât 'akl-ı ma'âda erer. Binaenaleyh burada 'akılsızlıktan murâd budur. Yoksa maraz-ı cünûn-ı zâhiri değildir.

Der-gam-ı mâ rûzhâ bî-gâh şüd
Rûzhâ bâ sûzhâ hem-râh şüd

Tercüme: Kederli zamânımızda günler vakitsiz çabuk geçti. O günler âteş ile yoldaş oldular.

Şerh: "Der-gam-ı mâ" cümlesinden maksad zamân-ı sülûk ve mücâhededir. Bî-gâh şüd, hissedilmeksizin geçti, demektir.

Şu hâlde mahsûl-i beyt: Eyyâm-ı mücâhedâtım öyle serî geçti ki onların mürûrunu bile hissedemedim. Çünkü o günlerde âteş-i hicrân u iftirâk yoldaş idi. Yani şiddet-i harâret ve sûziş-i 'aşktan kendimi bilmiyordum ki eyyâmın mürûrunu anlayayım, demektir. Hazret-i Pîr'in maksad-ı 'âlileri: Bî-hûşluğun yani hâlet-i cezbenin seri'ü'l-mürûr olması lüzûmuna beyândır. Meczûb olarak kalmak kemâle muhâliftir. Şu hâlde insân-ı kâmil olmak için nâ'il-i muhabbet u meveddet ve 'aşk u vuslât olmak elzem olduğu gibi te'sîr- i cezbe ve hâlet-i 'aşk ile üflet ederek sahib-i sekinet ve kemâl olmak icâp eder. Yoksa hâlet-i 'aşk ile sekrân kalmak kümmel-i evliyaullah için nakîsadır.

Rûzhâ ger reft gû rev bâk nîst
Tû biman ey ânki çün tü pâk nîst

Tercüme: Günler geçti ise söyle gidiniz. Havf yoktur. Sen kal! Ey ol zât ki senin gibi nazîf yoktur.

Şerh: "Ânki"den maksad, Zât-ı akdes-i zü'l-cemâldir. İsm-i zât 'Arapça'da (hû) zamiri olduğu gibi Hazret-i Pîr dahi "ân" zamîri ile beyân ederek "leyse kemislihi şey'ün vehüve's-semi'ü'l-basîr"[69] 'ayân etmişlerdir. Şu hâlde mahsûl-ı beyt: Ey eyyâm-ı 'aşk u vuslât siz geçtiniz ise uğurlar olsun. Havf yoktur. Çünkü zamân-ı vuslât za'il olsa da cânânım olan Lâ-yezâl bâkidir. Hazret-i Pîr'in maksad-ı 'âlileri her vechle nazîf ve ilz olan ân-ı vuslât u cezbe zâ'il olmakla sâlike noksâniyyet gelmeyip bilakis şeref geleceğini çünkü cânânın kendisiyle berâber kalacağına beyândır. Bu hâle beyn-i evliyaullah fenâ-fillâh menzilinden bekâ-billâh makâmına rücû' etmek denilir.

(31. sayı)

Herki cüz mâhî zi âbeş sîr şüd
Herki bî-rûzist rûzeş dîr şüd

Tercüme: Balık olmayanlar suya elbet kanarlar. Rızksız olanların günü ise geç olur.

---

69 Hiçbirşey yoktur ki onun gibi görmesin ve işitmesin.

Şerh: Mâhiden maksad kezâlik deryâ-yı ‘aşka müstagrak meczûblardır. Balıklar yalnız suda yaşamak hâssasına mâliktir. Sudan çıkarıldıkları anda helâk olurlar. Meczûbun meyânında bir kısım müstagrıkîn vardır ki onları Cenâb-ı Hak deryâ-yı ‘aşkından pûyân olmak için yaratmıştır.

O mâhiler ki deryâ içredür deryâyı bilmezler

Mısra’ı hükmünce onlar deryâda buluşup deryâya bilmedikleri hâlde seyrân ederler. Deryâdan çıkarlarsa mahv olurlar. Bu kısmdan olmayan kümmel-i evliyaullâh ise seyerân olduktan sonra deryâdan infikâk ederek esrâr-ı telâtum-ı deryâyı ta’rîf için sahil-i selâmete çıkarlar. İşte meczûbîn bî-rûzlardaki derece-i kemâle nasib-dâr değillerdir. Bunların günleri geç olur. Yani deryâda ta’ayyüşleri imtidâd eder, demektir.

Der neyâbed hâl-i puhte hîç hâm
Pes suhan kûtâh bâyed ve’s-selâm

Tercüme: Pişmişlerin hâlini ham olanlar anlayamaz. Binaenaleyh kelâmı kısaltmak lâzım gelir vesselâm.

Şerh: Puhte âteş-i ‘aşk ile galeyân ederek pişmiş olan ehl-i sülûk, ham henüz ahvâl-i sülûka vakıf olmayan tecrübesiz müdde’ilerdir.

Şu hâlde mahsûl-i beyt: Neşve-i ‘aşk ile sekerât ve lezzet-i mahv ile hayrân olan kümmel-i evliyaullâhın ahvâl ve tecellîyât-ı sülükunu olur olmaz ehl-i rüsûm u sülûk anlayamaz. Binaenaleyh anlayan anladı sözü uzatmayalım vesselâm demektir.

Abstract

[Şener Demirel, “Şeyh Rızaeddin Remzî er-Rifaî’s Commentary on the Matnawī”, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, Ankara 2005, Y. 6, V. 14, pp. 591-629]

The genre of *mathnawī*, being almost identified with Mawlānā Jalāl al-Dīn Rūmī, is one of the most distinguished works in the genre of Turkish religious-Sufi-didactic literature. At the same time, it is one of the most read and studied works. This was translated into many languages including Turkish, and it was commentated.

This article is intended to transliterate into Latin script the commentary of Şeyh Rızaeddin Remzî on the first eighteen verses of the *Mathnawī*, which was published in the journal “Tasavvuf” that came out at the beginning of the twentieth century in Istanbul. The commentator named his work *Lübb-i Mesnevî* (The Gist of the *Mathnawi*). The commentary is composed of two parts: An introduction and *Lübb-i Mesnevî*. The commentator quoted many Qur’ānic verses, divinely inspired hadīths, hadīths as well as Arabic wordings.

Key Words: Mawlānā Jalāl al-Dīn Rūmī, *Mathnawī*, Rızaeddin Remzî, Sufism, commentary.

Kaynakça

Hanioğlu, M.Şükrü (1993); “Cemiyet mad.” Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, C.7, İstanbul.

Kara, Mustafa (1990); Din, Hayat, Sanat Açısından Tekkeler ve Zaviyeler, Dergâh Yay. İstanbul.

Kara, Mustafa (1993); "Cemiyet-i Sûfiye" Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, C.7, İstanbul.

Kalaycıoğlu, Ersin (1998); "Sivil Toplum ve Neopatrimonyal Siyaset İçinde Küreselleşme, Sivil Toplum ve İslam", Vadi Yayınları, Şubat, İstanbul. Aktaran: Doğan, İlyas;(2001) "Tanzimat Sonrası Osmanlı Devlet Yönetiminde Toplumsal Örgütlenmeye Bakış" Akader, Eylül, Diyarbakır, 30-38.